

**МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
МИКОЛАЇВСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ІМЕНІ В. О. СУХОМЛИНСЬКОГО**

Кафедра психології

МЕТОДИЧНІ РЕКОМЕНДАЦІЇ

для організації самостійної роботи студентів з дисципліни

ЮРИДИЧНА ПСИХОЛОГІЯ

Ступінь бакалавра

Галузь знань: 05 Соціальні та поведінкові науки

0.53 Психологія

Код та найменування спеціальності

Психологія

Освітня програма

Факультет: педагогіки та психології

(денна та заочна форма навчання)

Миколаїв

2018

УДК 378.016:159.9:34(072)

ББК 74.480я73

М 54

*Рекомендовано вченою радою Миколаївського національного університету
імені В. О. Сухомлинського як методичні рекомендації для організації самостійної
роботи студентів
(Протокол № 8 від 28.11.2017)*

Рецензенти:

Астремська І. В., кандидат психологічних наук, доцент кафедри психології
Чорноморського національного університету імені Петра Могили;

Дубинський О. Ю., кандидат юридичних наук, доцент, декан факультету
морського права Національного університету кораблебудування імені адмірала
Макарова;

Невоєнна О. А., кандидат психологічних наук, доцент кафедри Харківського
національного університету імені В. Н. Каразіна.

Мухіна Л. М.

Методичні рекомендації для організації самостійної роботи
студентів з дисципліни «Юридична психологія» : [методичні
рекомендації] / Л. М. Мухіна. – М. : МНУ ім. В. О. Сухомлинського, 2018.
– 97 с.

У методичних рекомендаціях розглянуто основні теми, що відповідають
навчальній програмі з дисципліни «Юридична психологія».

Методичні рекомендації містять виклад основних теоретичних положень, набір
практичних завдань. Також у рекомендаціях наведено порядок організації поточного і
підсумкового контролю та критерії оцінювання набутих знань.

ББК 74.480я73

© Л. М. Мухіна, 2018

© «Іліон», 2018

ЗМІСТ

ВСТУП.....	4
Інформаційний обсяг навчальної дисципліни «юридична психологія».....	7
Зміст самостійної роботи студентів з дисципліни «юридична психологія».....	9
Індивідуальні завдання для самостійної роботи студента та методичні рекомендації до їх виконання.....	61
Орієнтовний перелік питань для підготовки до екзамену з дисципліни «юридична психологія».....	66
Методи та критерії оцінювання.....	68
Орієнтовні тестові завдання з дисципліни «юридична психологія».....	71
Термінологічний словник	84
СПИСОК РЕКОМЕНДОВАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ.....	91

ВСТУП

Самостійна робота студентів є складовою навчального процесу та одним із основних засобів опанування навчальним матеріалом у позааудиторний час.

Методичні рекомендації для організації самостійної роботи студентів з дисципліни «Юридична психологія» для студентів денної та заочної форми навчання факультету педагогіки та психології Миколаївського національного університету імені В. О. Сухомлинського підготовлені відповідно до навчальної та робочої програми дисципліни.

Методичні рекомендації для організації самостійної роботи студентів з дисципліни «Юридична психологія» зорієнтовані на поглиблене вивчення питань юридичної психології та їх практичного опрацювання з метою формування знань, умінь та навичок майбутньої професійної діяльності.

Під час вивчення дисципліни «Юридична психологія» розкриваються основні аспекти теорії, практики та методології юридичної психології та діяльність правоохоронних органів по формуванню психологічних застав законності та правопорядку (психологія права, психологія правосвідомості, правова психологія населення тощо).

На стику психології та юриспруденції виникла навчальна дисципліна «Юридична психологія». Головне завдання даної дисципліни полягає у сприянні вирішення складних психолого-правових проблем, посиленні боротьби з правопорушеннями та злочинами.

Мета курсу: сформувати основні уявлення про сферу взаємодії психології і права; розкрити структуру й основний зміст юридичної психології, її базових понять і методів; сформувати фахову компетентність щодо психологічного забезпечення юридичної діяльності та психотехнологій, які можуть бути використані при здійсненні юридичної діяльності.

Навчальна мета: викладення навчального матеріалу щодо сутності, психологічних особливостей та психологічної структури юридичної психології та діяльності працівників юридичної сфери.

Розвиваюча мета: залучення аудиторії до процесу наукового пошуку; формування здатності до самостійного та свідомого управління пізнанням та розумінням в контексті майбутнього фахового напрямку, формування наукового світогляду та професійного мислення.

Виховна мета: визначення перспектив застосування психологічних знань у професійній діяльності, сприяння зміцненню моральних, етичних та інших якостей особистості майбутнього фахівця.

Завдання курсу: дати загальні уявлення про юридичну психологію як науку, надати характеристику основних складових частин юридичної психології та специфіку прояву закономірностей психічної діяльності особистості у різних сферах юридичної роботи.

У результаті вивчення курсу студент оволодіває такими компетентностями:

I. Загальнопредметні:

- **Працювати самостійно, приймати ініціативу та керувати часом.** Здатність організовувати комплексні завдання протягом певного періоду часу та подавати результат вчасно.

- **Аналіз і синтез.** Здатність до аналізу та синтезу на основі логічних аргументів та перевірених фактів.

- **Гнучкість мислення.** Набуття гнучкого мислення, відкритість до застосування психологічних знань та компетентностей у широкому діапазоні можливих місць роботи та у повсякденному житті.

- **Групова робота.** Здатність виконувати завдання в групі під керівництвом лідера, подібні навички, що демонструють здатність до врахування строгих вимог дисципліни, планування та управління часом.

- **Комунікаційні навички.** Здатність до ефективного комунікування та до представлення складної комплексної інформації у

стислій формі усно та письмово, використовуючи інформаційно-комунікаційні технології. Працювати з іншими в мультидисциплінарному та мультинаціональному середовищі.

- **Етичні установки.** Дотримання етичних принципів як з погляду професійної чесності, так і з погляду розуміння можливого впливу досягнень психології на соціальну сферу.

II. Фахові:

- Аналізування психологічних механізмів і етапів скоєння правопорушень;

- Визначення юридично значущих емоційних станів;

- Складання психологічного портрету особистості;

- Здійснення психологічного моніторингу співробітників правоохоронних органів;

- Здійснення психологічного аналізу злочину;

- Аналізування психологічних механізмів й етапів скоєння правопорушень;

- Оформлення експертної документації;

- Здійснення юридичної оцінки інтелектуально-вольової сфери особистості ті її мнемічних процесів;

- Проведення психологічного дослідження особистості правопорушників;

- Застосовування методи юридичної психології в практичній діяльності, використання психологічних знань, вирішуючи питання цивільно-правового регулювання, аналізування психологічного змісту і структури правопорушення.

ІНФОРМАЦІЙНИЙ ОБСЯГ НАВЧАЛЬНОЇ ДИСЦИПЛІНИ

«ЮРИДИЧНА ПСИХОЛОГІЯ»

Кредит 1. Теоретичні основи юридичної психології.

Тема 1. Юридична психологія як наука. Поняття про предмет, об'єкт та етапи розвитку юридичної психології. Основні категорії, принципи, завдання. Структура сучасної юридичної психології.

Тема 2. Методологічні основи юридичної психології. Класифікація методів дослідження юридичної психології за метою та засобами дослідження. Характеристика психологічних методів дослідження Б. Г. Ананьєва. Специфіка застосування методів психології у юридичній практиці (судово-психологічна експертиза).

Кредит 2. Прикладна юридична психологія.

Тема 3. Правова психологія. Правова соціалізація особистості. Сутність психології соціалізації особистості. Правова соціалізація особистості. Психологія правосвідомості особистості.

Тема 4. Соціальні відхилення правової соціалізації особистості. Сутність і характерні риси соціальних відхилень (девіацій) правової соціалізації (соціальні відхилення, девіантна поведінка, характерні риси та показники соціальних відхилень, основні розходження девіантної поведінки). Соціальні відхилення правової соціалізації в сім'ї, в школі, групи підлітків.

Тема 5. Кримінальна психологія. Психологічні особливості особистості злочинця. Поняття, структура і поведінка особистості злочинця. Сучасна класифікація типів злочинців. Результати наших експериментальних досліджень відносно ранжування злочинців за скоєні ними злочини на сучасному етапі.

Тема 6. Психологічна оцінка злочинних груп. Поняття і типи злочинних груп. Психологічні особливості злочинних груп. Конфлікти у злочинних групах. Проблеми неповнолітніх злочинців у юридичній

психології. Психологічні основи процесуальної і не процесуальної діяльності.

Тема 7. Психологія слідчих дій. Поняття і класифікація слідчих дій. Психологічні особливості проведення слідчих дій.

Тема 8. Судова психологія. Психологія судового процесу щодо розгляду цивільних і кримінальних справ. Психологічні особливості цивільних судових процесів. Психологічні особливості кримінальних судових процесів. Психологія юридичної праці судді, прокурора, адвоката.

Тема 9. Психологія судової промови. Поняття судової промови. Її особливості. Судова промова адвоката, прокурора, судді, свідків, обвинуваченого, потерпілого.

Тема 10. Судово-психологічна експертиза. Сутність і психологічні основи призначення СПЕ. Межі компетентності СПЕ. Характеристика видів СПЕ.

Тема 11. Пенітенціарна психологія. Предметне поле пенітенціарної психології. Місце пенітенціарної психології в системі психологічних і юридичних знань. Предмет і завдання пенітенціарної психології. Основні категорії і принципи пенітенціарної психології. Методи дослідження особистості і середовища засуджених. Програма вивчення особистості засудженого. Соціально-психологічна характеристика середовища засуджених. Психологія особистості вихователя засуджених, а також колективу співробітників пенітенціарних установ. Сучасні експериментальні дослідження пенітенціарної психології в Україні.

Кредит 3. Свідомість, особистість і діяльність у юридичній психології.

Тема 12. Професіорама та психограма юридичного психолога. Поняття професіорами та психограми. Особливості професіорами та психограми юридичного психолога. Психологічні та професійні вимоги до юридичного психолога як фахівця.

ЗМІСТ САМОСТІЙНОЇ РОБОТИ СТУДЕНТІВ
З ДИСЦИПЛІНИ «ЮРИДИЧНА ПСИХОЛОГІЯ»
Кредит І. Теоретичні основи юридичної психології.

Тема 1. Юридична психологія як наука.

Методичні вказівки до теми 1. При вивченні даної теми слід звернути свою увагу на наступні питання: поняття юридичної психології та її місце у системі наукового знання; об'єкт, предмет, основні категорії та завдання юридичної психології; принципи юридичної психології; структурні компоненти юридичної психології; етапи розвитку юридичної психології як науки.

Юридична психологія – самостійна галузь знання, що знаходиться на межі психології та юриспруденції. Вона вивчає психологічні явища, пов'язані з правом, його виникненням і застосуванням у цілісній системі —людина – суспільство – право. В центрі її уваги – психологічні аспекти свідомості, особистості та поведінки у сфері права, оскільки саме право – результат людської діяльності, звернений, передусім, до особистості.

Об'єктом юридичної психології є окремі типи людей і їх спільності як суб'єкти правової активності у рамках існуючих процесів правового регулювання.

Предметом юридичної психології є психічні закономірності діяльності й особистості людини у галузі правових відносин.

Основними категоріями юридичної психології є: особистість, свідомість, діяльність.

Ю.В.Чуфаровский виділяє наступні завдання юридичної психології.

- Дослідження структурних елементів предмета цієї науки: особистості юриста, його діяльності, правомірного і протиправної поведінки, особистості законослухняної людини і правопорушника, психології соціально-правовий ресоціалізації правопорушника,

психологічних особливостей юридичної процедури та профілактики правопорушень.

- Вивчення методологічних і теоретичних її основ, розробка методики і методів теоретичних і прикладних досліджень, адаптування для цілей юридичної психології методик і методів, розроблених в інших науках, в тому числі і в галузевих психологічних.

- Розробка практичних рекомендацій для юристів-практиків щодо здійснення ними правозастосовної, правоохоронної і правотворчої функцій, вдосконалення і поліпшення їх власної роботи, стимулювання спільної діяльності, розробка методики профорієнтації, профвідбору, профконсультації юристів, професіограм і психограмм юридичних професій та ін.

- Теоретичне та методичне забезпечення навчальної дисципліни «Юридична психологія» та пов'язаних з нею спецкурсів.

- Забезпечення практики спеціальним психологічним знанням, розробка теорії та методики судово-психологічної експертизи, психологічної консультації і т.д.

Загальними принципами побудови будь-якої теорії, у тому числі і юридичної психології, є принципи зв'язку та розвитку, історизму, системності та причинності.

Принцип історизму дозволяє характеризувати соціальні явища закономірним, спрямованим і необоротним розвитком, прогресивною тенденцією, боротьбою внутрішніх протиріч на кожному даному етапі історії. У юридичній психології принцип історизму - основа дослідження історії цієї науки, розвитку її предмета й системи, зокрема, розвитку деформації психології правопорушника і т.д.

Принцип розвитку в психології означає рух форм психічного відображення від біологічно обумовлених елементарних форм (відчуттів, емоцій) до соціально обумовлених (самосвідомості), перетворення індивідуально-психологічних особливостей у властивості особистості. В

юридичній психології цей принцип конкретизується в дослідженні виникнення протиправної поведінки індивіда і соціальних груп, психологічних засобів ресоціалізації особистості правопорушника.

Принцип причинності проявляється в одному з найважливіших видів зв'язку, зокрема генетичного зв'язку явищ, в якій одне (причина) за певних умов породжує інше (наслідок).

Причинність як принцип пізнання дозволяє побачити загальність явищ, неминучість породження одних іншими і так до нескінченності. У юридичній психології принцип причинності означає, що психічні явища, процеси і стани людини, психологія соціальних груп у сфері права є вторинними утвореннями, причинообумовленими об'єктивною дійсністю, і відбиттям цієї дійсності.

Структурними компонентами сучасної юридичної психології є:

- правова психологія;
- кримінальна психологія;
- психологія судової діяльності;
- судова психологія;
- пенітенціарна психологія;
- судово-психологічна експертиза.

В.Л. Васильєв при аналізі розвитку юридичної психології виділяє **три етапи:**

- Рання історія юридичної психології (XVIII - перша половина XIX ст.).
- Первісне оформлення юридичної психології як науки (кінець XIX - початок XX ст.).
- Історія юридичної психології в XX ст.

Рекомендована література

1. Бандурка А. М. Юридическая психология : [Учебник] / А. М. Бандурка, С.П. Бочарова, Е.В. Землянская — Х. : Изд-во Нац. ун-та внутр. Дел, 2001. — 640 с.

2. Баранов П. П. Юридическая психология : [Учеб. Пособие] / П. П. Баранов, В. И. Курбатов. — Ростов н/Д. : Феникс, 2004. — 572 с.
3. Бедь В. В. Юридична психологія : [Навчальний посібник] / В. В. Бедь. — Львів: «Новий світ – 2000», 2004. — 380 с.
4. Бочелюк В. Й. Юридична психологія: [навчальний посібник для студентів вищих навчальних закладів] / В.Й Бочелюк. — К. : Центр учбової літератури, 2010. — 336 с.
5. Еникеев Н. И. Основы юридической психологи : [учебник] / Н. И. Еникеев. — М. : Норма, 2009. — 447 с.

Питання для самоконтролю

1. Поняття про предмет, об'єкт юридичної психології.
2. Етапи розвитку юридичної психології.
3. Основні категорії, принципи, завдання.
4. Структура сучасної юридичної психології.

Практичні завдання та контроль знань

1. Опрацюйте джерела з основної та допоміжної літератури з навчальної теми.
2. Складіть план-конспект підготовки до семінарського заняття.
3. Підготуйте реферат на одну із запропонованих тем: «Зв'язок сучасної юридичної психології з галузями психології»; «Особливості сучасного стану вітчизняної юридичної психології».

Тема 2. Методологічні основи юридичної психології.

Методичні вказівки до теми 2. При вивченні даної теми слід звернути свою увагу на наступні питання: класифікація методів дослідження юридичної психології за цілями та способами дослідження; характеристика психологічних методів дослідження Б. Г. Ананьєва; специфіка застосування методів психології у юридичній практиці.

Юридична психологія використовує систему методів науки як психології в цілому, будучи її галуззю, так і специфічну сукупність

методів, які забезпечують процес пізнання її предмета. Ці методи можна класифікувати як за цілями, так і за способами дослідження.

За цілям дослідження методи юридичної психології діляться на три групи.

- Методи наукового дослідження. За допомогою них вивчаються психічні закономірності людських відносин, які регулюються нормами права, а також розробляються науково обгрунтовані рекомендації для практичних працівників, які займаються роботою по боротьбі або попередженню злочинності.

- Метод судово-психологічної експертизи. Метою цих методів є найбільш повне і об'єктивне дослідження, проведене експертом-психологом за постановою слідчих або судових органів.

Діапазон застосовуваних у цьому дослідженні методів обмежений виробництвом експертизи. Зміст комплексу методів, що використовуються правопорушення, тими конкретними завданнями, які поставлені перед експертом, віком експертної особи (осіб). Деякі методи СПЕ включаються в дослідний комплекс обов'язково: бесіда, спостереження і його різновид - поведінковий портрет, аналіз матеріалів кримінальної справи, ретроспективний аналіз поведінки експертної особи (осіб) в досліджуваній ситуації правопорушення. Саму судово-психологічну експертизу часто називають методом дослідження особистості (групи).

- Методи психологічного впливу на особистість. Вони здійснюються посадовими особами, що ведуть боротьбу зі злочинністю. Ці методи переслідують мети попередження злочинної діяльності, розкриття злочину і виявлення його причин, перевиховання злочинців, пристосування їх до умов нормального існування в нормальному соціальному середовищі.

Дані методи, крім їх кримінально-процесуальної регламентації, засновані на наукових методах психології і тісно пов'язані з кримінологією, криміналістикою, виправно-трудовою педагогікою і т.д. До

основного методу впливу, який може застосовуватися в юридичній психології, можна віднести переконання.

- Переконання - це вплив на свідомість за допомогою повідомлення, роз'яснення та докази важливості того чи іншого положення або його неприпустимість з метою змусити слухача змінити свої погляди, установки, позиції, відносини і оцінки, або розділити думки або представлення мовця (наприклад, переконати підсвідомого, підозрюваного, обвинуваченого, свідка, потерпілого дати правдиві показання). Переконання є основним, найбільш універсальним методом керівництва і виховання.

- Механізм переконання - аргументація, яка означає приведення логічних доказів з метою довести істинність будь-якого судження. Переконання - це складний метод, так як вимагає від особистості, його застосовує, розвиненого інтелекту, знань логіки.

Серед інших методів цієї групи можна назвати навіювання і маніпулятивні тактики.

- Навіювання є не що інше, як вторгнення в свідомість людини(або прищеплення йому будь-якої ідеї), що відбувається без участі й уваги сприймає особи і нерідко без ясного з її боку свідомості (наприклад, гіпноз, релігія, програмування і т.п.) . При навіюванні здійснюється цілеспрямоване словесне чи образне вплив, що викликає некритичне сприйняття і засвоєння будь-якої інформації. Метод навіювання і його різновид — самонавіювання - виявився ефективним в психотерапії, спортивної та педагогічної психології, при вирішенні виховних завдань.

- Маніпулятивний вплив - це форма міжособистісного спілкування, при якій вплив на партнера по спілкуванню з метою досягнення своїх намірів здійснюється потай. Маніпуляція припускає об'єктивне сприйняття партнера по спілкуванню, прагнення домогтися контролю над поведінкою і думками іншої людини. Маніпулятора характеризує брехливість і примітивність почуттів, апатія до життя, стан нудьги,

надмірний самоконтроль, цинізм і недовіра до себе та інших. Сферою «дозволеної маніпуляції» є бізнес, пропаганда, ділові відносини повсякденному житті.

Слід зазначити, що діапазон застосування цих методів в юридичній психології обмежений рамками законодавства (у цивільних і кримінальних справах) і етичними нормами.

Відповідно до способів дослідження юридична психологія має такі методи.

- Метод спостереження. Цінність його полягає в тому, що в процесі дослідження не порушується звичайний хід діяльності людини.

- Анкетне метод. Цей метод характеризується однорідністю питань, які задаються щодо великій групі осіб для отримання кількісного матеріалу про цікавлять дослідника фактах. Цей матеріал піддається статистичної обробки та аналізу. В області юридичної психології анкетне метод набув поширення при дослідженні механізму утворення злочинного умислу. В даний час анкетне метод почав застосовуватися практичними працівниками для дослідження деяких аспектів причин злочинності.

Паралельно з анкетуванням застосовується «автомат громадської думки». Головне достоїнство цього методу - його повна анонімність. Завдяки цьому на цілий ряд «критичних» питань випробовувані дають автомату інші відповіді, ніж в анкетах.

- Метод інтерв'ю (бесіди). Як допоміжний метод активно використовується в самому початку дослідження з метою загальної орієнтування та створення робочої гіпотези. Його застосування характерно при дослідженні особистості на попередньому слідстві. Вільна, невимушена розмова, в ході якої слідчий вивчає основні особливості особистості співрозмовника, виробляє індивідуальний підхід і вступає в контакт з допитуваним; така бесіда часто передують основній частині допиту і досягнення його головної мети - отримання об'єктивної і

повної інформації про подію злочину. При підготовці до бесіди слід велику увагу приділяти формулюванню питань, які повинні бути короткими, конкретними і зрозумілими.

- **Метод експерименту.** При використанні цього методу експериментатор вивчає залежність особливостей психічних процесів від особливостей діючих на випробуваного зовнішніх стимулів. Експеримент будується таким чином, щоб зовнішня стимуляція змінювалася по строго певній програмі. Відмінність експерименту від спостереження полягає в тому, що при спостереженні дослідник повинен очікувати настання того чи іншого психічного явища, а при експерименті він може за допомогою зміни зовнішньої ситуації навмисно викликати потрібний психічний процес. У практиці судово-психологічних досліджень набули поширення лабораторний і природний експерименти.

- **Лабораторний експеримент** в основному поширений в наукових дослідженнях, а також при проведенні судово-психологічної експертизи.

До недоліків лабораторного експерименту слід віднести труднощі використанні техніки в умовах практичної діяльності правоохоронних органів, а також відміну протікання психічних процесів в лабораторних умовах від їх перебігу в звичайних умовах. Ці недоліки і долаються при використанні методу природного експерименту.

Рекомендована література

1. Аршава І. Ф. Основи юридичної психології з практикумом : [практикум] / І. Ф. Аршава, О. Г. Репіна. — Д.: вид-во Маковецький, 2012. — 300 с.
2. Васильев В. Л. Юридическая психология : [Учебник для вузов] / В. Л. Васильев. — 5-е изд., перераб. и доп. — СПб. : Питер, 2003. — 656 с.
3. Козляковський П. А. Юридична психологія : [навчальний посібник для студентів вищих навчальних закладів] / П. А. Козляковський. — 2-ге вид., доп. і перероб. — Миколаїв: Дизайн і поліграфія, 2008. — 432 с.
4. Самовичев Е. Г. Бессознательные мотивы преступного поведения / Е.Г. Самовичев / Соціальна психологія груп. [Хрестоматія] / укл. :

Ю. О. Бабаян, Г. В. Васильєва, Н. О. Євдокимова та ін. ; за заг. ред. Н.О. Євдокимової. — Миколаїв : Іліон, 2013. — С. 159-181.

5. Юдина Е. В. Юридическая психология : [учеб. пособие] / Е. В. Юдина. — Ростов н/Д. : Феникс, 2007. — 255 с.

Питання для самоконтролю

1. Класифікація методів дослідження юридичної психології за метою та засобами дослідження.
2. Специфіка застосування методів психології у юридичній практиці (судово-психологічна експертиза).

Практичні завдання та контроль знань

1. Опрацюйте джерела з основної та допоміжної літератури з навчальної теми.
2. Складіть план-конспект підготовки до семінарського заняття.
3. Підготуйте реферат на одну із запропонованих тем: «Новітні методи досліджень юридичної психології»; «Особливості застосування різних методів досліджень у галузях юридичної психології».

Кредит II. Прикладна юридична психологія.

Тема 3. Правова психологія.

Методичні вказівки до теми 3. При вивченні даної теми слід звернути свою увагу на наступні питання: поняття правової психології та правової соціалізації особистості; психологічні особливості правосвідомості особистості.

Правова психологія - розділ юридичної психології, що вивчає психологічні аспекти правовідносин у системі «людина і закон».

Процесом **правової соціалізації** називається засвоєння цих законів, правових знань та вимог, що визначають міру можливого і належного поведінки, поступове оволодіння необхідними соціальними навичками, усвідомлення своїх прав і способів їх реалізації, розуміння складних взаємин між різними людьми і соціальними інститутами.

Процес правової соціалізації включає в себе:

- засвоєння критеріїв оцінок юридично значущих ситуацій;
- вивчення законів і правил як таких, безвідносно до самого себе;
- навчання тому, як користуватися цими правилами.

Психологічна мета правової соціалізації - психолого-правовий розвиток особистості, досягнення високої правової культури, вираженої у правовій психології, що забезпечує правомірну поведінку.

Результатом правової соціалізації особистості є формування у неї правової свідомості. Правосвідомість являє собою область свідомості, яка пов'язана з відображенням правозначимих явищ, взаємозв'язок поглядів та ідей, що виражають відношення суспільства, його індивідуумів безпосередньо до права та законності, їх уявлення про такі поняття, як правопорядок, правомірна і неправомірне.

Правосвідомість як один з елементів свідомості особистості включає в себе три основних компоненти:

- 1) інтелектуальний (пізнавальний) – характеризується сумою правових знань та вмінь;
- 2) оцінний (емоційний) - характеризується оціночними судженнями і ставленням до норм права (позитивне, байдуже, негативне);
- 3) поведінковий (емоційно-вольовий) - передбачає наявність установки (готовності) на правомірну поведінку, звички до беззастережного виконання норм права і нетерпимого відношення до їх порушення.

Рекомендована література

1. Євдокимова Н.О. Правнича діяльність у структурі сучасного способу життя / Н.О. Євдокимова / Соціальна психологія груп. [Хрестоматія] / укл. : Ю. О. Бабаян, Г. В. Васильєва, Н. О. Євдокимова та ін. ; за заг. ред. Н.О. Євдокимової. — Миколаїв : Іліон, 2013. — С. 133-151.
2. Кудрявцев Ю. В. Действие социальной нормы / Ю. В. Кудрявцев / Соціальна психологія груп. [Хрестоматія] / укл. : Ю. О. Бабаян,

- Г. В. Васильєва, Н. О. Євдокимова та ін. ; за заг. ред. Н.О. Євдокимової.
— Миколаїв : Іліон, 2013. — С.122-132.
3. Кудрявцев В. Н. Механизм преступного поведения / В. Н. Кудрявцев / Соціальна психологія груп. [Хрестоматія] / укл. : Ю.О. Бабаян, Г. В. Васильєва, Н. О. Євдокимова та ін. ; за заг. ред. Н.О. Євдокимової.
— Миколаїв : Іліон, 2013. — С. 182-189.
4. Общая, социальная, юридическая психология : [Учебное пособие для ВУЗов] / М. И. Еникеев. — М. : «Издательство ПРИОР», 2002. — 400 с.
5. Чуфаровский Ю. В. Юридическая психология : [конспект лекций в вопросах и ответах] / Ю. В. Чуфаровский. — М. : Изд-во Эксмо, 2007. — 320 с.

Питання для самоконтролю

1. Правова соціалізація особистості.
2. Сутність психології соціалізації особистості.
3. Правова соціалізація особистості.
4. Психологія правосвідомості особистості.

Практичні завдання та контроль знань

1. Опрацюйте джерела з основної та допоміжної літератури з навчальної теми.
2. Складіть план-конспект підготовки до семінарського заняття.
3. Підготуйте реферат або есе на одну із запропонованих тем: «Психологічні особливості правослукняної поведінки»; «Особливості прояву правосвідомості особистості»; «Особливості формування моєї правової свідомості».

Тема 4. Соціальні відхилення правової соціалізації особистості.

Методичні вказівки до теми 4. При вивченні даної теми слід звернути свою увагу на наступні питання: сутність і характерні риси соціальних відхилень (девіацій) правової соціалізації (соціальні відхилення, девіантна поведінка, характерні риси та показники соціальних відхилень, основні розходження девіантної поведінки); соціальні

відхилення правової соціалізації в сім'ї, в школі, групи підлітків; психологічні умови дієвості правових норм; мотиви правослухняної поведінки особистості.

Найбільш криміногенної-небезпечними елементами процесу соціалізації є дефекти в структурі спілкування, соціальному контролі, виконанні соціальних ролей, що, в кінцевому підсумку, призводить до формування у особистості спотвореної (деформованої) структури потреб. Найбільш небезпечні ці дефекти в дитячому і підлітковому віці, коли закладаються основи особистості. Як відомо, найважливішими агентами правової соціалізації в цьому віці є сім'я, школа, група однолітків.

Г.Г. Шіханцев наводить загальну схему процесу деморалізації з наступною криміналізацією (дефекти соціалізації) дітей, підлітків. Вона включає наступні компоненти:

- 1) конфлікти з батьками (дефекти сімейної соціалізації);
- 2) труднощі, невдачі в школі (дефекти соціалізації в школі);
- 3) контакти, зближення з деморалізованими однолітками (дефекти соціалізації в групах однолітків).

Втрата позитивного впливу сім'ї, невдачі в школі і зближення з негативною групою однолітків можуть мати різну послідовність, але майже у всіх випадках, що передують антисоціальної поведінки неповнолітніх, спостерігається взаємодія цих трьох моментів.

З усіх дефектів правової соціалізації особистості найбільш соціально небезпечними є дефекти соціалізації в сім'ї. Поведінка власних батьків є зразком для дітей. Природно, для суспільства буде важливим, щоб ці зразки були моральними, соціально корисними.

Рекомендована література

1. Євдокимова Н.О. Правнича діяльність у структурі сучасного способу життя / Н.О. Євдокимова / Соціальна психологія груп. [Хрестоматія] / укл. : Ю. О. Бабаян, Г. В. Васильєва, Н. О. Євдокимова та ін. ; за заг. ред. Н.О. Євдокимової. — Миколаїв : Іліон, 2013. — С. 133-151.

2. Кудрявцев Ю. В. Действие социальной нормы / Ю. В.Кудрявцев / Соціальна психологія груп. [Хрестоматія] / укл. : Ю. О. Бабаян, Г. В. Васильєва, Н. О. Євдокимова та ін. ; за заг. ред. Н.О. Євдокимової. — Миколаїв : Іліон, 2013. — С.122-132.
3. Ратинов А. Правовая культура и поведение / А. Ратинов, Г. Ефремова / Соціальна психологія груп. [Хрестоматія] / укл. : Ю. О. Бабаян, Г. В. Васильєва, Н. О. Євдокимова та ін. ; за заг. ред. Н.О. Євдокимової. — Миколаїв : Іліон, 2013. — С.107-122.
4. Чуфаровский Ю.В. Юридическая психология: [учебник] / Ю.В. Чуфаровский. — 3-е изд., перераб. и доп. — М. : Проспект, 2010. — 470 с.
5. Экман П. Психология эмоций [Emotions Revealed: Recognizing Faces and Feelings to Improve Communication and Emotional Life] / пер. с англ. В. Кузин. — СПб. : Питер, 2010. — 336 с.

Питання для самоконтролю

1. Сутність і характерні риси соціальних відхилень (девіацій) правової соціалізації (соціальні відхилення, девіантна поведінка, характерні риси та показники соціальних відхилень, основні розходження девіантної поведінки).
2. Соціальні відхилення правової соціалізації в сім'ї, в школі, групи підлітків.

Практичні завдання та контроль знань

1. Опрацюйте джерела з основної та допоміжної літератури з навчальної теми.
2. Складіть план-конспект підготовки до семінарського заняття.
3. Підготуйте реферат на одну із запропонованих тем: «Психологічна характеристика псевдоблагополучних сімей»; «Причини виникнення дефектів у процесі правової соціалізації особистості».

Тема 5. Кримінальна психологія.

Методичні вказівки до теми 5. При вивченні даної теми слід звернути свою увагу на наступні питання: поняття кримінальної психології; психологічні особливості особистості злочинця; соціально-демографічна характеристика особистості злочинця; сучасна класифікація типів злочинців.

Кримінальна психологія — галузь юридичної психології, що вивчає психологію злочинців, психологічні механізми вчинення злочинів окремими особами і злочинними групами, психологічні аспекти вини та юридичної відповідальності.

Злочинець — це особа, яка скоїла злочин і визнана винною в результаті судового розгляду.

Злочинна поведінка зумовлена взаємодією особистості із соціальним середовищем. Політичні, соціально-економічні, духовні сторони суспільства справляють зовнішній вплив на формування механізму злочину, а психічні особливості формують механізм злочину зсередини.

За результатами численних досліджень можна виділити наступні головні мотиви антисоціальної діяльності: • мотиви самоствердження; • захисні мотиви; • заміщають мотиви; • ігрові мотиви; • мотиви самовиправдання.

У типології особистостей злочинців виділяють: а) загальний тип злочинця; б) особистість злочинця певної категорії; в) особистість злочинця певного виду.

Типологія особистості злочинців проводиться на кількох підставах:

- залежно від ціннісно-орієнтаційної деформації особистості,
- за змістом ціннісно-орієнтаційної спрямованості
- на психорегулятивній підставі.

Залежно від ціннісно-орієнтаційної деформації особистості:

Асоціальний тип злочинця, Антисоціальний тип.

За змістом ціннісно-орієнтаційної спрямованості: Корислива категорія злочинців, Корисливо-насильницька категорія злочинців, Насильницька категорія злочинців.

За психорегуляційною підставою – дефектом психічної саморегуляції особистості: Випадковий тип особистості злочинця.

Рекомендована література

1. Долгова А. И. Преступность и ее социально-психологические аспекты / А.И. Долгова / Соціальна психологія груп. [Хрестоматія] / укл. : Ю. О. Бабаян, Г. В. Васильєва, Н. О. Євдокимова та ін. ; за заг. ред. Н.О. Євдокимової. — Миколаїв : Іліон, 2013. — С. 152-158.
2. Основи загальної та юридичної психології: Курс лекцій: [навч. посіб.] / Н.Р. Бобечко, В.П. Бойко, І.В. Жолнович, І.І. Когутич / За ред. В.Т. Нора. — Львів: Нац. ун-т ім. І. Франка. — К.: Алерта: ЦУЛ, 2011. — 223 с.
3. Самовичев Е. Г. Бессознательные мотивы преступного поведения / Е.Г. Самовичев / Соціальна психологія груп. [Хрестоматія] / укл. : Ю. О. Бабаян, Г. В. Васильєва, Н. О. Євдокимова та ін. ; за заг. ред. Н.О. Євдокимової. — Миколаїв : Іліон, 2013. — С. 159-181.
4. Казміренко Л. І. Кримінальний кодекс України: психологічний аналіз кримінально-правових понять: [монографія] / Л. І. Казміренко, О. Л. Мартенко. — К. : КНТ, 2008. — 184 с.
5. Медведєв В. С. Кримінальна психологія : [Підручник] / В. С. Медведєв. — К. : Атіка, 2004. — 368 с.

Питання для самоконтролю

1. Психологічні особливості особистості злочинця.
2. Поняття, структура і поведінка особистості злочинця.
3. Сучасна класифікація типів злочинців.

Практичні завдання та контроль знань

1. Опрацюйте джерела з основної та допоміжної літератури з навчальної теми.
2. Складіть план-конспект підготовки до семінарського заняття.

3. Підготуйте реферат на тему: «Причини злочинної поведінки»;
4. На основі перегляду відеоматеріалів скласти за наведеною вище схемою психологічний експрес-портрет особистості злочинця.

Параметри експрес-портрету злочинця	Основні Характеристики	Джерела інформації про особу злочинця
1	2	3
Соціально-демографічні дані	Ім'я, прізвище. Вік. Адреса фактичного мешкання. Громадянство. Національність. Освіта. Професія. Місце роботи. Сімейний стан. Найближче оточення. Друзі, знайомі, родичі.	Документи, що засвідчують особу. Мовні повідомлення про себе підозрюваного або злочинця. Вислови про нього близьких знайомих. Офіційна інформація установ та організацій.
Особливості зовнішності, фізичного розвитку динаміки поведінки	Словесний портрет. Зовнішній вигляд і одяг. Стать. Статура. Фізична підготовленість. Володіння прийомами і фізичного протиборства, рукопашного бою. Ознаки наявності холодної і вогнепальної зброї. Наявність підручних засобів (парасольки, поведінкових тростини, металевої палиці і т. п.). Особливі прикмети зовнішності. Анатомічні особливі прикмети. Стан здоров'я.	Візуальне спостереження за поведінкою злочинця. Аналіз мовних висловів злочинця, його пересувань, поз, міміки, жестів і інших поведінкових актів. Офіційна інформація установ і організацій.
Індивідуально-психологічні особливості	Цілі поведінки. Мотиви дії. Ступінь щирості в спілкуванні. Ознаки приховування зброї. Відношення до вимог співробітників органів внутрішніх справ. Психічні стани (тривоги, страху, гніву, обурення і інформація т.д.). Ситуативні	Візуальне спостереження. Аналіз мовних повідомлень і невербальних реакцій злочинця. Оперативна інформація правоохоронних органів. Біографічні та медико-біологічні дані.

	небезпечні стани (алкогольне або наркотичне сп'яніння, хворобливі стани). Риси характеру (агресивність, запальність, імпульсивність, жорстокість, рішучість, довірливість, навіюваність, легковажність і ін.). Уміння і навички. Особливості пізнавальних процесів (сприйняття, пам'яті, мислення, уяви). Зниження рівня функціонування слуху і зору. Короткозорість. Спостережливість. Особливості концентрації і розподілу уваги. Рухова підготовленість. Ступінь координації рухів, швидкість і спритність. Інтелект (дуже кмітливий, кмітливий, мало кмітливий). Культура поведінки і мови. Домінуючі життєві інтереси	
Кримінально - психологічні особливості	Причетність до кримінального середовища. Авторитет. Злодій в законі. Низький статус в злочинському середовищі. Злочинна кваліфікація і спеціалізація. Число судимостей. Рецидивіст. Особливо небезпечний рецидивіст. Участь в злочинних організаціях. Ступінь володіння	Візуальне спостереження. Кличка. Татуювання. Кримінальний жаргон. Особливості мовних і невербальних реакцій в процесі спілкування. Кримінальна жестика. Поза, одяг. Самооцінка правопорушника, висловлювання знайомих. Наявна інформація про злочинну діяльність і

	холодною і вогнепальною зброєю. Злочинні зв'язки. Люди, супроводжуючі правопорушника. Їх функції. Особливі кримінально-психологічні прикмети	судимості.
--	---	------------

Тема 6. Психологічна оцінка злочинних груп.

Методичні вказівки до теми 6. При вивченні даної теми слід звернути свою увагу на наступні питання: поняття і типологія злочинних груп; психологічні особливості злочинних груп; конфлікти у злочинних групах.

Під традиційною злочинною групою розуміють неофіційну сукупність людей, котрі здійснюють спільну діяльність, яка направлена на досягнення кримінальних цілей.

Злочинна група – це різновид малої групи. До основних характеристик цієї групи відносяться: чисельність та склад учасників, організованість та структура, ціннісні орієнтації та групові норми, особливості взаємозв'язку у середині групи та з іншими організаціями, зміст діяльності.

При збільшенні чисельності злочинної групи збільшується її кримінальна небезпека.

Склад групи можна класифікувати за такими параметрами: вік, стать, етнічна приналежність, кримінальний досвід, соціальний статус і т.д.

Структура злочинної групи – це одна із найважливіших її характеристик. Існує декілька підходів до опису цієї структури.

Соціометрична структура. Вона дозволяє визначити статус (авторитет) кожного члена злочинної групи.

Рольова структура – характеризує членів групи відповідно до тих неофіційних функцій, котрі вони виконують у середині групи.

Організаційна структура – передбачає наявність багатофункціональних та ієрархічних підрозділів.

Існує наступна типологія традиційних злочинних груп: 1) Проста організована група; 2) структурна (складна) організована група; 3) організоване злочинне угруповання; 4) бандитське формування; 5) злочинна організація (співтовариство); 6) мафія; 7) кооперація професійних злочинних лідерів («злочинці в законі»).

Найчастіше конфлікти у злочинних групах виникають між: - лідером та усією групою; - старими та новими членами групи; - лідером та опозиціонером; - членами групи, котрі вирішили припинити злочинну діяльність та усією злочинною групою; - членами злочинної групи, котрі виконують різні функціональні ролі під час скоєння правопорушення; - членами групи, які прагнуть зайняти більш високе ієрархічне положення у її структурі; - окремими членами групи на підґрунті особистісної неприязні.

У середовищі неповнолітніх останнім часом поширюються нові види злочинів, які раніше були притаманні лише дорослим. Це торгівля наркотиками, розбійні напади на підприємців, комп'ютерні злочини, рекет у своєму середовищі та ін.

Агресивні дії неповнолітніх виступають як:

- 1) засіб досягнення якої-небудь значущої для цього підлітка мети;
- 2) спосіб психічної розрядки, заміщення, задоволення блокованої потреби і забороненої діяльності;
- 3) спосіб задоволення в самореалізації і самоутвердженні.

Рекомендована література

1. Бочелюк В. Й. Юридична психологія: [навчальний посібник для студентів вищих навчальних закладів] / В.Й Бочелюк. — К. : Центр учбової літератури, 2010. — 336 с.
2. Долгова А. И. Преступность и ее социально-психологические аспекты / А.И. Долгова / Соціальна психологія груп. [Хрестоматія] / укл. :

- Ю. О. Бабаян, Г. В. Васильєва, Н. О. Євдокимова та ін. ; за заг. ред. Н.О. Євдокимової. — Миколаїв : Іліон, 2013. — С. 152-158.
3. Кудерміна О. І. Психологія особи як суб'єкта правоохоронної діяльності : [монографія] / Кудерміна О. І. — Чернівці : Наші книги, 2013. — 415 с.
 4. Кудрявцев В. Н. Механізм преступного поведіння / В. Н. Кудрявцев / Соціальна психологія груп. [Хрестоматія] / укл. : Ю.О. Бабаян, Г. В. Васильєва, Н. О. Євдокимова та ін. ; за заг. ред. Н.О. Євдокимової. — Миколаїв : Іліон, 2013. — С. 182-189.
 5. Топорецька З. М. Спосіб підготовки, вчинення та приховування злочину як структурний елемент криміналістичної характеристики злочинів у сфері грального бізнесу : [стаття] / З. М.Топорецька //Адвокат. — 2011. — № 9 (132). — С.44–48.

Питання для самоконтролю

1. Поняття і типи злочинних груп.
2. Психологічні особливості злочинних груп.
3. Конфлікти у злочинних групах.
4. Проблеми неповнолітніх злочинців у юридичній психології.

Практичні завдання та контроль знань

1. Опрацюйте джерела з основної та допоміжної літератури з навчальної теми.
2. Складіть план-конспект підготовки до семінарського заняття.
3. Підготуйте реферат з теми «Психологічні особливості злочинності неповнолітніх».
4. Підготуйте реферат з теми «Психологічні методи боротьби з груповою злочинністю».

Тема 7. Психологія слідчих дій.

Методичні вказівки до теми 7. При вивченні даної теми слід звернути свою увагу на наступні питання: поняття і класифікація слідчих дій (психологія огляду місця подій; психологія обшуку і вилучення;

психологія впізнання; відтворення обстановки і обставин події; психологія перевірки свідчень на місці; судово-психологічна експертиза); психологічні особливості проведення слідчих дій; психологічні основи допиту.

Огляд місця події — це процес збирання інформації про злочинну дію на місці вчинення за допомогою активного сприйняття, аналізу та синтезу наявних предметів, об'єктів і явищ.

Існують різноманітні способи маскування злочину: • маскування; • фальсифікація; • інсценування; • утаювання і знищення доказової інформації.

Обшук — це, як правило, відшукування свідомо схованих предметів і документів, що мають доказове значення для розкриття злочину.

Відзначимо найважливіші сторони обшуку: • примусовий характер обшуку, а також виникнення в деяких випадках конфліктних ситуацій викликають підвищене психологічне напруження учасників обшуку; • пошук схованих матеріальних предметів здійснюється в умовах безпосередньої взаємодії суперечних сторін; • кожна сторона прагне якомога краще пізнати стратегію і тактику поведінки іншої сторони, сама ж — уникнути будь-якої демаскуючої поведінки; • кожна сторона своєю поведінкою намагається вплинути на поведінку і дії іншої сторони; • у психологічній діяльності особи, яку обшуковують, інтенсивно функціонують захисні механізми.

Виїмка — вилучення в окремих громадян, а також підприємств, установ і організацій предметів і документів, необхідних для кримінальної справи. Як слідча дія вона багато в чому подібна до обшуку, але в той же час має свої **психологічні особливості. Відзначимо деякі з них:** • при вилученні немає необхідності в пошукових діях, бо воно здійснюється щодо конкретних, заздалегідь відомих об'єктів, коли точно відомо, де і у кого вони знаходяться; • як правило, вилучення проводиться

за добровільною згодою осіб, у разі опору вилучення може бути проведено примусово; • основні психологічні прийоми впливу при вилученні — навіювання і переконання; • конфліктна ситуація, яка виникає при вилученні, має інше, більш м'яке психологічне забарвлення; • найчастіше вилучення предметів і документів проводиться в закладах і організаціях.

Впізнання — це процес, при якому особа сприймає пред'явлені їй об'єкти, зіставляє, порівнює їх з уявними образами об'єктів, які сприйняті нею раніше, і на основі цього доходить висновку про їхню тотожність, схожість чи відмінність. Упізнання здійснюється на підставі перцептивного порівняння образу поточного сприйняття з образом, який зберігається в пам'яті. **Об'єктами впізнання** можуть бути люди, трупи і частини трупів, тварини, різноманітні предмети, документи, приміщення, ділянки місцевості та ін. Сам процес упізнання здійснюється безпосереднім пред'явленням натуральних об'єктів чи їхніх зображень. **Суб'єктами впізнання виступають** свідки, потерпілі, підозрювані та обвинувачені.

Відтворення обстановки і обставин події — самостійна слідча дія, яка проводиться з метою перевірки фактичної можливості здійснення будь-якої події, дії чи явища за певних обставин і при відомих умовах.

Відтворення обстановки і обставин події спрямоване на перевірку доказів, що є в оперативних працівників, та отримання нових.

Психологічна особливість відтворення обстановки і обставин події полягає в тому, що при їх проведенні відтворюється, моделюється ситуація, яка уявляється слідчим чи описана будь-ким (потерпілим, підозрюваним, обвинуваченим, свідком), і здійснюються завчасно визначені дослідні дії.

Слідча дія перевірка свідчень на місці проводиться для встановлення відповідності або невідповідності свідчень допитаних осіб

(підозрюваного, обвинуваченого, потерпілого або свідка) обстановці місця здійснення події.

Основні завдання, які вирішує слідчий при перевірці свідчень на місці, такі: 1) з'ясувати обізнаність чи необізнаність допитаної особи про досліджувану подію, що дає змогу визнати (або не визнати) її очевидцем або учасником цієї події; 2) перевірити вже наявні свідчення; 3) отримати додаткову інформацію стосовно тієї, яка вже була отримана в ході допиту підозрюваного, обвинуваченого, потерпілого або свідка; 4) викрити особу, яка дає неправдиві свідчення.

Судово-психологічна експертиза є одним із засобів встановлення істини в судочинстві, джерелом доказів. Потрібно відрізняти судово-психологічну і судово-психіатричну експертизи:

- **судово-психологічна експертиза** вивчає суттєві для кримінальної справи особливості психічної діяльності обвинувачених, потерпілих і свідків;

- **судово-психіатрична експертиза** вивчає психічні прояви, які виходять за межі норм, тобто є патологічними.

Загальний предмет судово-психологічної експертизи — особливості психіки тих людей, дослідження яких має значення для встановлення істини в кримінальних справах.

В процесі судово-психологічної експертизи встановлюється не достовірність свідчень обвинувачених, свідків і потерпілих (це не входить у компетенцію судово-психологічної експертизи, а є предметом вивчення справи слідчим і судом), а з'ясовуються можливості допитуваної особи, в силу її індивідуально-психологічних особливостей сприймати факти і явища, зберігати їх у своїй пам'яті та відтворювати на допиті.

Допит - найпоширеніший спосіб отримання доказів у справі і найбільш психологізовані слідча дія, пов'язане з особистісними особливостями допитуваного і допитує, з психічним взаємодією між ними.

Центральними психологічними проблемами допиту є:

- діагностика істинності показань;
- система прийомів правомірного психічного впливу з метою одержання правдивих показань;
- способи викриття неправдивих свідчень.

Залежно від процесуального становища розрізняють допит свідка, потерпілого, обвинувачуваного, підозрюваного, підсудного, експерта.

Рекомендована література

1. Юридическая психология : [Хрестоматия] / Сост. и общ. ред. Т. Н. Курбатовой. — СПб. : Питер, 2001. — 480 с.
2. Алексєйчук В. І. Огляд місця події: тактика і психологія : [монографія] / За ред. В. О. Коновалової. — Нац. ун-т «Юрид. акад. України ім. Ярослава Мудрого». — Х.: Апостіль, 2011. — 230 с.
3. Нога В.Ф. «Оперативна психологія» (№1/11-2236 від 12.02.13), Воєнно-дипломатична академія.
4. Юридична психологія : [практикум] / за заг. ред. Л. І. Казміренко. — Івано-Франківськ : Місто НВ, 2010. — 190 с.
5. Психологія слідчої діяльності : [навчальний посібник] / В. Г. Андросюк, О. М. Корнєв, О. І. Кудерміна та ін.: за заг. ред. Л. І. Казміренко. — К. : Правова єдність, 2009. — 200 с.

Питання для самоконтролю

1. Поняття і класифікація слідчих дій.
2. Психологічні особливості проведення слідчих дій.

Практичні завдання та контроль знань

1. Опрацюйте джерела з основної та допоміжної літератури з навчальної теми.
2. Складіть план-конспект підготовки до семінарського заняття.
3. Підготуйте реферат на одну із запропонованих тем: «Проблема правомірного психологічного впливу під час розслідування злочинів»; «Психологічні особливості розслідувань у справах неповнолітніх».

Тема 8. Судова психологія.

Методичні вказівки до теми 8. При вивченні даної теми слід звернути свою увагу на наступні питання: поняття судової психології; види судової діяльності; психологія судового процесу; психологія юридичної праці судді, прокурора, адвоката.

Судова психологія – це складова юридичної психології, яка вивчає психологічні проблеми, що виникають у ході судового розгляду.

Основним **завданням суду** є винесення справедливого вироку у справі на підставі всебічного дослідження доказів і відповідно до чинного законодавства.

Судовий процес надає виховний вплив на всіх учасників процесу, а також на більш-менш значні групи населення, що знаходяться як в залі суду, так і за його межами.

Діяльність суду будується на **принципах** гласності, усності, безпосередності, безперервності процесу при змагальності сторін.

Суддя є провідним особою, формальним керівником судового процесу. Його дії жорстко регламентуються, він підпорядковується тільки закону і повинен бути незалежний від усіх сторонніх впливів.

Прокурор виступає в судовому процесі в якості представника звинувачує боку, пред'являючи підсудному обвинувачення від імені держави і народу.

Беручи участь в судовому розгляді, прокурор виконує послідовно наступні функції: 1) вивчає матеріали та висновок попереднього слідства; 2) бере участь у розпорядчому засіданні суду щодо вирішення питання про віддання підозрюваного суду; 3) бере участь в процесі судового розгляду, в допиті обвинувачуваних, потерпілих і свідків, експертів, бере участь в дискусії з представниками захисту; 4) готує і виголошує в суді обвинувальну промову.

Адвокат є представником захисту в суді. Його діяльність зумовлена специфікою соціально-психологічної ролі. Адвокат - захисник усіх прав та інтересів підсудного.

У діяльності адвоката можна виділити кілька етапів:

- Попереднє вивчення матеріалів справи;
- Участь у судовому розгляді;
- Проголошення адвокатом мови на підставі зібраної інформації.

Рекомендована література

1. Бедь В. В. Юридична психологія : [Навчальний посібник] / В. В. Бедь. — Львів: «Новий світ – 2000», 2004. — 380 с.
2. Бочелюк В. Й. Юридична психологія: [навчальний посібник для студентів вищих навчальних закладів] / В.Й Бочелюк. — К. : Центр учбової літератури, 2010. — 336 с.
3. Ратинов А. Правовая культура и поведение / А. Ратинов, Г. Ефремова / Соціальна психологія груп. [Хрестоматія] / укл. : Ю. О. Бабаян, Г. В. Васильєва, Н. О. Євдокимова та ін. ; за заг. ред. Н.О. Євдокимової. — Миколаїв : Іліон, 2013. — С.107-122.
4. Юридическая психология: [учебник] / под науч. ред. О. Д. Ситковской. — М. : Юрлитинформ, 2011. — 472 с.
5. Васильев В. Л. Юридическая психология : [Учебник для вузов] / В. Л. Васильев. — 5-е изд., перераб. и доп. — СПб. : Питер, 2003. — 656 с.

Питання для самоконтролю

1. Психологія судового процесу щодо розгляду цивільних і кримінальних справ.
2. Психологічні особливості цивільних судових процесів.
3. Психологічні особливості кримінальних судових процесів.
4. Психологія юридичної праці судді, прокурора, адвоката.

Практичні завдання та контроль знань

1. Опрацюйте джерела з основної та допоміжної літератури з навчальної теми.
2. Складіть план-конспект підготовки до семінарського заняття.

3. Підготуйте реферат на одну із запропонованих тем: «Порівняльний аналіз діяльності судді при розгляді кримінальних та цивільних справ»; «Психологія судових дебатів».

Тема 9. Психологія судової промови.

Методичні вказівки до теми 9. При вивченні даної теми слід звернути свою увагу на наступні питання: поняття судової промови; предмет та особливості судової промови; засади і функції судової промови; судова промова адвоката, прокурора, судді, свідків, обвинуваченого, потерпілого.

Судова промова – це промова, звернена до суду та інших учасників судочинства і присутніх при розгляді кримінальної, цивільної, адміністративної справи, в якій містяться висновки щодо тієї чи іншої справи.

Виступаючи в суді з промовою, прокурор і адвокат підбивають підсумки не лише судового розгляду справи, але і всієї своєї попередньої праці, аналізують докази, висловлюють свою позицію у справі, міркування з питань, на які суду необхідно дати відповідь під час складання вироку, рішення, постанови, ухвали.

Згідно зі ст. 318 КПК України у судових дебатах, крім прокурора й адвоката (захисника), можуть брати участь громадський обвинувач і громадський захисник; потерпілий і його представник; цивільний позивач і цивільний відповідач та їх представники; близькі родичі, опікуни або піклувальники підсудного (як захисники) і сам підсудний.

У цивільному процесі у судових дебатах можуть брати участь: позивач та його представник; відповідач та його представник; третя особа, яка заявила самостійні позовні вимоги, та її представник; третя особа без самостійних вимог; уповноважені органів державного управління, профспілок, державного підприємства, установи, кооперативних

організацій та їх об'єднань, представники громадських організацій і трудових колективів і, звичайно ж, прокурор (ст. 194 ЦПК України).

В адміністративному процесі згідно зі статтями 268—279 Кодексу України про адміністративні правопорушення на засіданні суду заслуховуються особи, які беруть участь у розгляді справи. До них відносяться: особа, яка притягається до адміністративної відповідальності; потерпілий; законні представники особи, яка притягається до адміністративної відповідальності; адвокат; прокурор.

Судова промова державного обвинувача у кримінальному процесі своїм змістом має: громадсько-політичну оцінку злочину й особи підсудного; характеристику складу злочину, який, на його думку, знайшов своє підтвердження в судовому засіданні; вичерпний аналіз зібраних і перевірених на судовому слідстві доказів і обґрунтування ними своєї позиції щодо вини підсудного, кваліфікації його дій та міри покарання. Крім того, прокурор у своїй промові підтримує пред'явлений ним або цивільним позивачем позов, якщо цього вимагає охорона державних чи громадських інтересів або прав громадян, а також висловлює й обґрунтовує свою думку з усіх інших питань, які належить вирішити судові під час постановлення вироку (ст. 324 КПК України).

Судова промова громадського обвинувача повинна насамперед відобразити ставлення до вчиненого злочину та особи підсудного громадської організації або колективу трудящих, які уповноважили його для участі в судовому розгляді справи. Проте громадський обвинувач є самостійним учасником процесу і викладає судові свою думку про доведеність обвинувачення, суспільну небезпеку вчиненого злочину та особи підсудного, ґрунтуючись на даних судового слідства. У своєму виступі він має право також висловити свої міркування щодо застосування кримінального закону, міри покарання та інших питань.

Судові промови цивільного позивача і цивільного відповідача або їх представників своїм основним змістом мають питання, які стосуються

відшкодування завданої злочином майнової шкоди: доведення чи недоведення факту вчинення злочину, наявності чи відсутності підстав для пред'явлення і задоволення позову, його предмета та розміру відшкодування. Питання вини підсудного та обрання йому міри покарання ними не обговорюються, оскільки це не пов'язано з цивільним позовом.

Судова промова громадського захисника, спрямована на виконання функції захисту. В ній громадський захисник викладає судові свої міркування з приводу: обставини, що пом'якшують вину підсудного або виправдовують його; можливості пом'якшення йому покарання; умовного засудження чи відстрочки виконання вироку, можливості передати підсудного на поруки громадській організації чи трудовому колективу, від імені яких громадський захисник бере участь у розгляді справи. При цьому громадський захисник обов'язково дає характеристику особи підсудного, виходячи з його трудової та громадської діяльності.

Промова захисту зазвичай має наступну структуру: 1) вступна частина; 2) виклад фактичних обставин події; 3) аналіз і оцінка особистості обвинуваченого; 4) аналіз мотивації злочину; 5) заключна частина.

Рекомендована література

1. Аминов И. И. Психология деятельности юриста : [учеб. пособие] / И.И. Аминов. — М.: ЮНИТИ-ДАНА, 2009. — 615 с.
2. Аршава І. Ф. Основи юридичної психології з практикумом : [практикум] / І. Ф. Аршава, О. Г. Репіна. — Д.: вид-во Маковецький, 2012. — 300 с.
3. Бандурка А. М. Юридическая психология : [Учебник] / А. М. Бандурка, С.П. Бочарова, Е.В. Землянская — Х. : Изд-во Нац. ун-та внутр. Дел, 2001. — 640 с.
4. Євдокимова Н.О. Правнича діяльність у структурі сучасного способу життя / Н.О. Євдокимова / Соціальна психологія груп. [Хрестоматія] / укл. : Ю. О. Бабаян, Г. В. Васильєва, Н. О. Євдокимова та ін. ; за заг. ред.

Н.О. Євдокимової. — Миколаїв : Іліон, 2013. — С. 133-151.

5. Кудерміна О. І. Психологія особи як суб'єкта правоохоронної діяльності : [монографія] / Кудерміна О. І. — Чернівці : Наші книги, 2013. — 415 с.

Питання для самоконтролю

1. Поняття судової промови. Її особливості.
2. Судова промова адвоката, прокурора, судді, свідків, обвинуваченого, потерпілого.

Практичні завдання та контроль знань

1. Опрацюйте джерела з основної та допоміжної літератури з навчальної теми.
2. Складіть план-конспект підготовки до семінарського заняття.
3. Підготуйте схему судової промови (адвоката, прокурора, судді, свідків, підсудного/обвинуваченого, потерпілого – за вибором студента).

Тема 10. Судово-психологічна експертиза.

Методичні вказівки до теми 10. При вивченні даної теми слід звернути свою увагу на наступні питання: сутність і психологічні основи призначення судово-психологічної експертизи; межі компетентності судово-психологічної експертизи; характеристика видів судово-психологічної експертизи; комплексна судово-психологічна експертиза.

Судово-психологічна експертиза — це дослідження, котре проводиться експертом на основі спеціальних знань у галузі психології з ціллю надання заключення з приводу обставин, що мають значення для правильного вирішення справи.

Об'єктом дослідження судово-психологічної експертизи є психологічні виявлення людини, що не виходять за межі норми, тобто такі, які не викликають сумніву у її психічній повноцінності.

Підстави для призначення судово-психологічної експертизи:

- 1) відставання рівня психічного розвитку від вікової норми;

2) перенесення підозрюваним, свідком, потерпілим психічних захворювань, наявність психопатологічних станів;

3) перенесення або наявність соматичних захворювань (особливо хронічних, інфекційних або невиліковних) у підозрюваного, потерпшого, свідків;

4) наявність особливостей, що свідчать про надзвичайну неврівноваженість, емоційність, агресивність; розладів у таких психічних процесах, як сприйняття, увага, пам'ять, мислення;

5) наявність окремих ознак (у ситуації або в поведінці підозрюваного), що свідчать про можливість учинення злочину у стані сильного душевного хвилювання;

6) неадекватна або неналежна оцінка соціальної, моральної сутності і значимості своїх дій;

7) сумнів у вірогідності показань свідка, потерпілого, які явно суперечать характеру ситуації, іншим даним;

8) невідповідність встановлених мотивів злочину характеру вчиненого;

9) сумніви в авторстві письмового тексту.

Межі компетенції судово-психологічної експертизи у кримінальному процесі окреслюються нижченаведеним переліком питань:

1) установлення здатності неповнолітніх обвинувачених, що мають онаки не пов'язаного із психічним захворюванням ідставання у психічному розвитку, цілковито усвідомлювати значення своїх діянь, і визначення, якою мірою вони здатні керувати ними;

2) установлення здатності обвинувачених, свідків, потерпіл (враховуючи їхні індивідуально-психологічні та вікові особливості, рівень розумового розвитку) правильно оцінювати обставини, що мають значення у справі, і давати правдиві свідчення;

3) діагностика наявності або відсутності у суб'єкта в момент вчинення злочину афекту та інших непатологічних емоційних станів, здатних суттєво впливати на свідомість і поведінку людини;

4) установлення здатності психічно здорових потерпілих у справі про зґвалтування (у першу чергу малолітніх) усвідомлювати характер і значення вчинюваних із ними дій і чинити опір;

5) установлення можливості виникнення у людини в конкретних умовах психічних станів (розгубленості, втрати орієнтування тощо) і експертна оцінка їх впливу на якість виконання професійних функцій в авіації, на залізниці і в автомобільному транспорті, у роботі операторів автоматизованих систем на виробництві тощо;

6) діагностика індивідуально-психологічних особливостей (наприклад, підвищеної навіюваності, імпульсивності, наслідувальності, ригідності тощо), здатних суттєво впливати на поведінку суб'єкта;

7) установлення основних, закріплених мотивів (у психологічному розумінні цього поняття) поведінки людини і мотивації конкретних вчинків як важливих психологічних обставин, що характеризують особистість;

8) установлення наявності або відсутності у померлого в період, що передував смерті, психічного стану, який спричинив досамогубства, і причин виникнення цього стану.

Види судово-психологічної експертизи:

1. Одноосібна та комісійна експертиза.

Одноосібна експертиза проводиться однією особою, котра володіє спеціальними знаннями у галузі психології.

Комісійна експертиза проводиться декількома експертами однієї спеціальності чи вузької спеціалізації.

2. Основна та додаткова експертизи.

Основною є експертиза, котра назначена для вирішення поставлених перед експертами питань.

Додатковою експертизою є експертиза, котра назначена у зв'язку з неповнотою або недостатньою ясністю попереднього (основного) експертного заключення, але за відсутності сумнівів у достовірності його висновків.

3. Первинні та повторні експертизи.

Первинна експертиза проводиться вперше по даній справі у відношення до даної особи.

Повторна експертиза проводиться вторинно у відношення до даної особи за наявністю сумнівів у ґрунтовності чи правильності висновків первинної експертизи.

4. Однорідні та комплексні експертизи.

Однорідні експертизи проводяться представниками однієї галузі науки, а комплексні – експертами різних галузей наукового знання.

5. Судово-психологічні експертизи за місцем та умовами проведення.

Амбулаторна експертиза полягає у проведенні однократного психологічного дослідження без довготривалого експертного стаціонарного спостереження.

Стаціонарна експертиза подягає у довготривалому спостереженні за досліджуваним в умовах медичного стаціонару.

Експертиза в кабінеті у слідчого. Експертиза у іншому місці (на території СІЗО).

6. Судово-психологічні експертизи за процесуальним положенням під експертних осіб.

Судово-психологічна експертиза проводиться у відношенні до таких процесуальних осіб: підозрюваний, обвинувачений, потерпілий, свідок, підсудний.

7. Предметні види судово-психологічної експертизи.

За характером питань, що ставляться перед експертизою, виіляються наступні види судово-психологічної експертизи:

1) експертиза індивідуально-психологічних особливостей обвинуваченого (підсудного) та їх вплив на його поведінку під час скоєння інкримінуємої йому дії.

2) експертиза фізіологічного афекту у обвинуваченого (підсудного) у момент скоєння інкримінуємої йому дії.

3) експертиза здатності неповнолітнього обвинуваченого (підсудного) з відставанням у психічному розвитку, не пов'язаному з психічними відхиленнями, у повній мірі усвідомлювати фактичний характер та суспільну безпеку своїх дій або керувати ними.

4) експертиза здатності свідка чи потерпілого правильно сприймати обставини, котрі мають значення для справи, та давати за ними правильні показання.

5) експертиза здатності потерпілої (потерпілого) у справах про зґвалтування позуміти характер та значення скованих з нею (ним) дій чи надавати супротив винному.

6) експертиза психічного стану особи, що покінчила життя самогубством.

На сьогодні традиційним є поділ судово-психологічної експертизи на три основні види. До них належать: 1) експертиза неповнолітніх (свідків, потерпілих, обвинувачених); 2) експертиза особистих властивостей, основних мотивів поведінки, закріплених у життєдіяльності суб'єкта; 3) експертиза особливих емоційних станів, у тому числі фізіологічного афекту.

Рекомендована література

1. Основи загальної та юридичної психології: Курс лекцій: [навч. посіб.] / Н.Р. Бобечко, В.П. Бойко, І.В. Жолнович, І.І. Когутич / За ред. В.Т. Нора. – Львів: Нац. ун-т ім. І. Франка. – К.: Алерта: ЦУЛ, 2011. – 223 с.
2. Єрмолаєва Т. В. Дослідження особистості в судово-психологічній експертизі : [навчальний посібник] / Т. В. Єрмолаєва. — Д. : Вид-во ДУЕП, 2009. — 136 с.

3. Нагаев В. В. Основы судебно-психологической экспертизы : [Учебное пособие для вузов] / В. В. Нагаев. — М. : ЮНИТИ - ДАНО, 2000. — 333 с.
4. Нор В. Т. Судебно-психологическая экспертиза в уголовном процессе : [учеб. пособие для вузов] / В. Т. Нор, М. В. Костицкий. — К. : Вища школа, 1985. — 560 с.
5. Холопова Е. Н. Судебно-психологическая экспертиза : [Монография] / Е. Н. Холопова. — М. : Юрлитинформ, 2010. — 416 с.

Питання для самоконтролю

1. Сутність і психологічні основи призначення СПЕ.
2. Межі компетентності СПЕ.
3. Характеристика видів СПЕ.

Практичні завдання та контроль знань

1. Опрацюйте джерела з основної та допоміжної літератури з навчальної теми.
2. Складіть план-конспект підготовки до семінарського заняття.
3. Підготуйте реферат з теми «Психолог як експерт і консультант при вирішенні юридичних питань».

Тема 11. Пенітенціарна психологія.

Методичні вказівки до теми 11. При вивченні даної теми слід звернути свою увагу на наступні питання: місце пенітенціарної психології в системі психологічних і юридичних знань; предмет і завдання пенітенціарної психології; основні категорії і принципи пенітенціарної психології; методи дослідження особистості і середовища засуджених; програма вивчення особистості засудженого; психологія особистості вихователя засуджених, а також колективу.

Пенітенціарна психологія є одним з напрямів юридичної психології, що досліджує психологічні закономірності динаміки особистості у процесі відбування покарання, у тому числі – у місцях

позбавлення волі, та особливості формування і функціонування мікрогруп засуджених.

Предмет пенітенціарної психології – психічні явища, які виникають при позбавленні людини волі та застосуванні інших видів покарань, а також психологічні умови і особливості процесу корекції і ресоціалізації особистості засуджених.

Основні завдання пенітенціарної психології:

1. Визначення системи принципів і методів вивчення особистості засуджених, адаптація наявних та розробка нових методик вивчення особистості, спрямованих на здобуття інформації з метою здійснення позитивного психологічного впливу.

2. Дослідження психологічних характеристик та динаміки особистості засуджених – вивчення їх психологічних особливостей, які зумовлені віком, життєвим досвідом, характером вчиненого злочину тощо; виявлення закономірностей зміни психіки засуджених в умовах позбавлення волі.

3. Дослідження закономірностей утворення і функціонування груп засуджених – вивчення механізмів формування різних видів груп, їх структури та характеру впливу на учасників.

4. Визначення форм і методів психологічного впливу на особистість засуджених – цілеспрямований добір та реалізація системи групових та індивідуальних форм і методів психологічного впливу з метою найбільш ефективної корекції поведінки.

5. Дослідження психологічних чинників, що впливають на ефективність ресоціалізації засуджених – вивчення впливу основних (режим, праця, стосунки в групах засуджених тощо) і факультативних (родинні та дружні зв'язки на волі, захоплення та ін.) чинників на процес перевиховання і ресоціалізації засуджених.

6. Розробка практичних психологічних рекомендацій щодо підготовки засуджених до життя на волі – підготовка та активізація

психіки засуджених, формування психологічної готовності до життя в нових соціальних умовах.

Виправна (пенітенціарна) психологія вивчає як психологію окремих правопорушників, так і структуру формальних і неформальних груп у місцях позбавлення волі, психологічні феномени і механізми їх виникнення і функціонування. До завдань пенітенціарної психології належать також дослідження ефективності покарання, зміна психіки особистості засудженого в процесі відбуття покарання, формування особливостей його поведінки в умовах табірних і тюремних режимів.

У тісній взаємодії з кримінально-виконавчим правом, педагогікою, психологією праці і соціальною психологією виправна психологія розробляє практичні рекомендації щодо ресоціалізації засуджених, засоби і прийоми психологічної корекції особистості правопорушників.

Головним завданням виправних установ є створення умов формування соціально адаптованої поведінки особистості конкретного засудженого.

Уперше посаду психолога в системі пенітенціарних установ України було введено 8 липня 1991 року.

Згідно із затвердженим Положенням про психологічну службу виправних колоній, посада психолога передбачалася в установах із плановим наповненням не менше 1 тис. засуджених.

Особливості психології засуджених проявляються у визначеному комплексі психічних станів: • стан очікування змін (перегляду справи, звільнення); • стан нетерпіння; • стан пригніченості; • стан туги.

Основними категоріями пенітенціарної психології є: покарання, каяття, ресоціалізація.

Ресоціалізація – ціннісна переорієнтація особистості засудженого, формування і розвиток у неї міцних стереотипів соціально-позитивної поведінки.

Покарання – негативна соціальна санкція, що виникає як наслідок допущеного індивідом правового порушення і полягає в обмеженні його можливостей чи зниженні його соціального статусу.

Каяття – щирий самоосуд винним своєї вини, своєї причетності до скоєного зла, готовність нести покарання, глибокий самоосуд особистістю своєї антисоціальної поведінки.

Принципи виправлення й перевиховання засуджених:

– принцип історизму і соціальної обумовленості психіки людини, розкриваючи соціальні джерела, чинники становлення особистості, вимагає врахування в роботі з виправлення й перевиховання засуджених соціально-історичних факторів, які обумовлюють психологію особистості та груп засуджених;

– принцип детермінізму, обґрунтовуючи залежність особливостей особистості, її психології від реального буття, способу життя, припускає необхідність управління життєдіяльністю засуджених у ВТУ;

– принцип психічного віддзеркалення (рефлекторної природи психіки), обґрунтовуючи активний характер психіки та її носія – особистості, вимагає бачення в засудженому не тільки об'єкта, але й активного суб'єкта перевиховання, який включений у специфічну діяльність і перетворює не тільки навколишній світ, але й себе самого;

– принцип розвитку, розкриваючи закономірності зміни психології людини, обґрунтовує можливість виправлення й перевиховання засуджених. Його застосування має особливе значення в прогнозуванні механізмів, моделюванні структури соціально-психологічної реальності, шляхів оптимізації міжособистісних стосунків, у вивченні соціокультурної, етнопсихологічної програми поведінки засуджених;

– принцип особистісного підходу дозволяє подолати функціоналізм, коли особистість розуміється як сукупність психічних процесів, станів і властивостей; обґрунтувати необхідність зміни в процесі виправлення й

перевиховання не окремих психічних функцій, а засудженого як цілісної особистості;

- принцип системності описує й пояснює основні види зв'язку між різними сторонами психіки, сферами психічного. Він передбачає, що окремі психічні явища пов'язані між собою, утворюючи цілісність і набуваючи завдяки цьому нових властивостей;

- принцип єдності діяльності, свідомості, особистості, показуючи закономірності свідомого формування психології особистості в діяльності, вимагає включення засудженого з метою виправлення й перевиховання в активну діяльність (суспільно корисна праця, загальноосвітнє й професійно-технічне навчання, виховні заходи) і систему міжособистісних відносин, здатних чинити на нього позитивний вплив;

- принцип активності й творчої діяльності вказує на активний взаємозв'язок людей у процесі їхньої спільної діяльності, зумовлений актом виявлення творчих зусиль кожного;

- принцип зворотного зв'язку в процесі ресоціалізації вказує на те, що соціально-нормативна регуляція може діяти лише тоді, коли партнери отримуватимуть інформацію про ефект міжособистісних стосунків, тобто коли відбувається оцінка дій і вчинків співрозмовників.

На базі загальних методологічних принципів і положень формуються **специфічні принципи пенітенціарної психології**:

- принцип виправності, який обґрунтовує, з одного боку, можливість за певних умов виправити кожного засудженого, а з іншого – показує реальні труднощі, що зустрічаються в процесі ресоціалізації правопорушника;

- принцип відповідності цілей виправлення й перевиховання потребам суспільства та особистості засудженого виражає зацікавленість суспільства у викорінюванні злочинності, особливо в часи суспільних

трансформацій, наверненні людини, що оступилася, до просоціальних цінностей і відповідного способу життя;

- принцип соціалізації й гуманізації обґрунтовує можливість реадаптації звільненого до нових умов життя, відповідно до вимог суспільства, його норм і цінностей;

- принцип цілісності процесу виправлення й перевиховання особистості засудженого полягає в тому, що виправлення й перевиховання засудженого передбачає не лише викорінення негативних якостей, властивостей, звичок, переконань, але формування позитивних, таких, що сприяють соціальному оновленню особистості;

- принцип диференційованого й індивідуального підходу вимагає врахування соціальних, вікових, професійних, криміналістичних, статевих й індивідуально-особистісних особливостей засуджених у процесі виправлення й перевиховання.

Періоди перебування в місцях позбавлення волі:

1. Період адаптації, звикання до нових умов життя, який триває від 3-4 місяців і більше. Це найбільш складний і психологічно важкий період. Детальніше на його розгляді ми зупинимося нижче.

2. Період появи, розвитку інтересів у нових умовах життя. Цей період пов'язаний з появою і розвитком позитивних емоцій і станів, що викликають у засуджених підвищену психічну активність. Поява нового кола інтересів, розширення структури виконуваних соціальних ролей сприяє зміні психології засудженого.

3. Період поєднання зовнішнього впливу з самовихованням. Він характеризується появою цілей в житті, виробленням шляхів їх досягнення. Тут найбільшою мірою проявляються каяття у скоєному злочині, переживання його в поєднанні з прагненням відшкодувати завдану шкоду. Для цього періоду характерна переоцінка ціннісних характеристик в житті, а часто і світогляду.

4. Період, що передує звільненню ув'язненого. Очікування звільнення часто переживається дуже важко. І це не парадокс. Це пов'язано з болісним переживанням труднощів, які очікують його у нових умовах (взаємостосунки в сім'ї, на роботі тощо). З цієї причини можливий розвиток психічних станів від пригніченості до підвищеної дратівливості, запальності, як на початковому періоді адаптації.

Методи вивчення особистості засудженого і психологічного впливу на нього в процесі перевиховання

Рис. 1. Сукупність методів вивчення індивідуальних особливостей особистості засудженого

Ефективність виховного впливу значною мірою визначається знанням індивідуальних особливостей особистості засудженого, його соціальних орієнтацій і цінностей, інтересів і настанов. Тому одна з провідних проблем виховної роботи у виправно-трудовому закладі – вивчення особистості засудженого. З цією метою можливе використання таких методів (рис. 1).

Метод вивчення матеріалів особової справи засудженого (автобіографія, характеристики, подані різними закладами і слідчим, зміст вироків та ін.) дає змогу виявити ціннісно-орієнтаційні і поведінкові особливості засудженого, його місце у злочинному світі, поведінку під час попереднього слідства і судового розгляду, встановити соціальні зв'язки, вид трудової діяльності, вік, рівень освіти, сімейний стан та ін.

Метод спостереження дає можливість отримати безпосередньо зовнішні ознаки і прояви рис характеру, що сприймаються, в різних ситуа-

ціях життєдіяльності засудженого (під час роботи, в години відпочинку, під час конфлікту і т. ін.), оцінити особливості його стосунків із іншими засудженими і адміністрацією, вивчити характер його пізнавальних, емоційних і вольових процесів, визначити референтні групи і місце цього засудженого в них, а також його ставлення до праці тощо.

Діагностична бесіда – спосіб отримання інформації про засудженого з метою виявлення його позитивних якостей, з'ясування особи-стісних позицій і намірів людини, мотивів її поведінки і діяльності. У ході діагностичної бесіди можна уточнити відомі за підсумками вивчення матеріалів особової справи питання сімейного життя, роботи чи навчання, стосунки з родичами тощо.

Аналіз даних медичного обстеження надає адміністрації і вихователям виправно-трудових закладів інформацію про стан фізичного і психічного здоров'я засудженого, про його психічні особистіші особливості (рівень інтелектуального розвитку, особливості емоційної і вольової сфери, специфіка психічної саморегуляції, схильність до афективної поведінки та ін.). Корисними бувають рекомендації спеціалістів з організації чи навчальної трудової діяльності і побуту засудженого, виходячи з особливостей його характеру.

Аналіз результатів різних виховних впливів як метод вивчення особистості засудженого передбачає дослідження особливостей індивіда з метою створення індивідуального перспективного плану його ресоціалізації.

Колектив засуджених як досить велика соціальна спільність характеризується рядом ознак: • це спільність закритого типу, що має обмеження у зв'язках з іншими колективами та організаціями, не наділена повноваженнями виступати від свого імені; • має сувору регламентацію спільної діяльності (праця, навчання, дозвілля); • характеризується великою різноманітністю людей, які відрізняються не тільки за

національною, віковою, професійною ознаками, але й за ступенем аморальності, педагогічної занедбаності, кримінальної зараженості.

Всі відносини в колективі засуджених діляться на офіційні (формальні) і неофіційні (неформальні).

Офіційні відносини є результатом офіційної розстановки засуджених відповідно до закону та відомчими нормативними актами, які визначають статус кожного засудженого в колективі. Одні засуджені є керівниками (бригадир, ланковий, член секції), інші – керованими, підлеглими.

Неофіційна структура колективу засуджених складається на основі міжособистісних відносин, які виникають стихійно у зв'язку з спільністю поглядів, інтересів людей, які відбувають покарання, а також симпатій або антипатій, ворожості та інших почуттів.

Ефективність процесу виправлення засуджених багато в чому залежить від організації колективу співробітників пенітенціарного закладу. Колектив співробітників виправної установи – об'єднання всіх працівників, що здійснюють спільну трудову діяльність в державній установі згідно їх функціональним обов'язкам.

Як і будь-який соціальний організм, **колектив співробітників пенітенціарного закладу має свою структуру**, яка включає:

а) первинні колективи – ради вихователів загонів, що складаються з начальників загонів, прикріплених до загонів вчителів школи, майстрів профтехучилища, інженерно-технічних та інших працівників;

б) загальний колектив співробітників пенітенціарного закладу, об'єднуючий в своєму складі первинні колективи, колективи загонів і служб колонії.

Загальний колектив співробітників колонії має певну структуру.

Структурними ланками такого колективу є працівники відділів і служб, включаючи виховний відділ, відділ безпеки і оперативної роботи.

Кожен з цих підрозділів вирішує групу питань, які органічно входять в загальний комплекс роботи із засудженими. Отже, загальний успіх залежить як від кожної з цих структурних ланок, так і від взаємодії між ними.

Відділ виховної роботи із засудженими організовує етичне, естетичне, правове виховання; веде культурно-масову і фізкультурно-спортивну роботу; організовує вільний від роботи і навчання час засуджених; здійснює забезпечення пріоритету загальнолюдських цінностей у всіх аспектах виховної роботи, що проводиться із засудженими, гуманізацію і демократизацію умов відбування покарання.

Відділ безпеки і оперативної роботи забезпечує безпеку і соціально-правову захищеність засуджених, встановлений в установі порядок, здійснює профілактичну роботу з попередження правопорушень з боку засуджених, веде нагляд за ними, попереджає недозволені зв'язки і злочини, забезпечує дотримання правил поведінки в колонії.

Виробнича служба промислових підприємств виправних установ організовує трудові процеси і трудове виховання в умовах ринкової економіки, виробничо-масову роботу засуджених, розвиває у них позитивне відношення до праці, людей праці, формує трудові навички і уміння. Від того, як буде організована праця у пенітенціарному закладі, якими будуть відносини і дисципліна в процесі цієї праці, чи буде скорочено безробіття, значною мірою залежить ефективність всього виховного процесу.

Обліково-фінансовий сектор (бухгалтерія) впливає на процес виховання через сферу економіки, економічного обліку і контролю, матеріальної зацікавленості; забезпечує отримання кожним засудженим такого заробітку, який би точно відповідав його виробленню; контролює, щоб всі утримання проводилися законно і своєчасно, а грошові суми переводилися лише тим, кому належить. Вся ця робота повинна

проводитися в умовах гласності й сприяти розвитку у засуджених зацікавленості в результатах своєї праці.

Колектив вчителів загальноосвітньої школи здійснює педагогізацію виховного процесу, навчання засуджених і їх виправлення в процесі викладання, проводить позакласові заходи. Володіючи спеціальними педагогічними знаннями, надає істотну допомогу співробітникам інших служб в їх роботі із засудженими, веде пропаганду педагогічних знань в колективі вихователів.

Колектив співробітників професійно-технічного училища організовує професійну підготовку засуджених по корисних спеціальностях з урахуванням потреб ринкової економіки.

Психологічна служба і її діяльність є одним з важливих умов реформування кримінально-виконавчої системи. Основні напрями роботи психологів: діагностика психологічних особливостей засуджених, розробка рекомендацій по індивідуалізації процесу їх виправлення; прогнозування і попередження деструктивної поведінки засуджених; надання консультативної та психокорекційної допомоги засудженим; вивчення соціально-психологічних явищ у середовищі колонії, виявлення лідерів засуджених, конфліктних ситуацій; психологічна підготовка засуджених до життя на волі.

Соціальні працівники колонії розробляють плани по наданню соціальної допомоги співробітникам і засудженим; проводять дослідження соціальних процесів в підрозділі виправного закладу; прогнозують і моделюють розвиток соціальних ситуацій у колонії; розробляють та організовують добродійні заходи, здійснюють соціальну підготовку засуджених до звільнення тощо.

Рекомендована література

1. Александров Д.О. Становлення особистості працівника органів внутрішніх справ : [монографія] / Д.О. Александров. — К.: Вадекс, 2014. — 307 с.

2. Євдокимова Н.О. Правнича діяльність у структурі сучасного способу життя / Н.О. Євдокимова / Соціальна психологія груп. [Хрестоматія] / укл. : Ю. О. Бабаян, Г. В. Васильєва, Н. О. Євдокимова та ін. ; за заг. ред. Н.О. Євдокимової. — Миколаїв : Іліон, 2013. — С. 133-151.
3. Нога В.Ф. «Оперативна психологія» (№1/11-2236 від 12.02.13), Воєнно-дипломатична академія.
4. Бедь В. В. Юридична психологія : [Навчальний посібник] / В. В. Бедь. — Львів: «Новий світ – 2000», 2004. — 380 с.
5. Дмитриев Ю. А. Пенитенциарная психология [Учеб. Пособие] / Ю.А. Дмитриев, Б. Б. Казак. — [2-е изд., перераб. и доп.]. — Ростов н/Д. : Феникс, 2007. — 682 с.

Питання для самоконтролю

1. Місце пенітенціарної психології в системі психологічних і юридичних знань.
2. Предмет і завдання та основні категорії пенітенціарної психології.
3. Принципи пенітенціарної психології.
4. Методи дослідження особистості і середовища засуджених.
5. Програма вивчення особистості засудженого.
6. Соціально-психологічна характеристика середовища засуджених.
7. Сучасні експериментальні дослідження пенітенціарної психології в Україні.

Практичні завдання та контроль знань

1. Опрацюйте джерела з основної та допоміжної літератури з навчальної теми.
2. Складіть план-конспект підготовки до семінарського заняття.
3. Підготуйте реферат на одну із запропонованих тем: «Соціально-психологічна характеристика татуювань засуджених»; «Психологічні особливості корекції та ре соціалізації особистості засуджених».

Кредит III. Свідомість, особистість і діяльність у юридичній психології.

Тема 12. Професіорама та психограма юридичного психолога.

Методичні вказівки до теми 12. При вивченні даної теми слід звернути свою увагу на наступні питання: поняття професіорами та психограми; особливості професіорами та психограми юридичного психолога; психологічні та професійні вимоги до юридичного психолога як фахівця.

Професіорамою є комплексний, багатосторонній опис конкретного виду професійної діяльності (роботи) на основі її психологічного дослідження з описом якостей, які мають бути притаманні співробітнику, котрий претендує на ту чи іншу посаду, обов'язки та функції.

Професіорама складається на основі аналізу змісту професійної діяльності і містить у собі загальну характеристику професії і вимоги, що професія ставить до людини.

Розрізняють наступну кодифікацію професіорами:

1. *Інформаційна.* Тут проводяться консультаційні роботи з людьми, які ще не визначилися з вибором професії. Дана методика полягає в короткому і систематизованому описі необхідних характеристик.

2. *Діагностична.* Цей вид досліджень застосовують у тому випадку, коли необхідно з'ясувати причини низької продуктивності, випуску неякісної продукції, плинності кадрів, високого рівня аварійності та травматизму і так далі.

3. *Прогностична.* Цей принцип аналізу несе рекомендації щодо вдосконалення професійних навичок і вмінь з метою поліпшення кар'єрного зростання.

Психограма – це складова частина професіорами, у якій подано психологічний портрет ідеального (типового) професіонала,

сформульований у термінах психологічно вимірних властивостей. У психогамі описуються психологічні якості, які необхідні для успішного виконання діяльності, а також вимоги, які пред'являє професія до психіки людини.

У професіогамі дається характеристика *професійної діяльності*. У психогамі дається опис *психологічних якостей людини*. Це перелік якостей, знань і умінь, які потрібні для виконання обов'язків, що деталізуються в професіогамі.

Специфіка виконуваної психологами роботи за напрямками:

- Обстеження кандидатів на службу в органи внутрішніх справ.
- Проведення індивідуальних заходів з співробітниками і членами їх сімей.
- Виконання соціально-психологічних досліджень колективів.
- Проведення занять з професійно-психологічної підготовки.
- Здійснення консультацій з питань оперативно-службової діяльності.
- Відновлення працездатності співробітників.
- Здійснення виїздів для роботи в екстремальних ситуаціях.
- Підготовка методичних матеріалів та рекомендацій.

Основні напрямки діяльності психологів:

1. Здійснення психологічного супроводу та підтримки співробітників (психокорекція стресу, зниження бойових психічних травм, стресових розладів, суїцидів, соціально-психологічна реабілітація, консультування, психологічна підтримка членів сімей та ін.);

2. Організація та проведення професійного психологічного відбору (психодіагностика, вивчення прихованих мотивів та ін.);

3. Організація і проведення соціально-психологічної роботи серед службових колективів (дослідження соціально-психологічного клімату коментиву, вирішення конфліктів, комплектування груп, відстеження соціально-психологічних процесів, консультативна допомога керівникам);

4. Здійснення професійно-психологічної підготовки (службова і індивідуальна підготовка до особливостей професійної діяльності);

5. Психологічне забезпечення оперативно-службової діяльності (консультування з питань оперативно-службової діяльності, участь у виробленні стратегії ведення переговорів, експертиза кримінальних справ, поліграфні дослідження та ін.).

Важливою умовою ефективної роботи є наявність чіткої координації роботи щодо психологічного забезпечення діяльності особового складу органів і підрозділів внутрішніх справ, існування організаційного та методичного центру, функціональної вертикальної структури психологічної служби.

Професія практичного психолога мотивується інтересом до інших людей та бажанням надавати допомогу у розв'язанні проблем спілкування, діяльності, життя в цілому, альтруїстичні позиції, ролі, установки у міжособистісному спілкуванні, високий рівень мотивації до професії, переважання пізнавальних, альтруїстичних, емпатичних мотивів у роботі з клієнтами, готовність до роботи з клієнтами та націленість на позитивний результат.

Модель особистості практикуючого психолога, запропонована Н. В. Чепелевою та Н. І. Пов'якель, включає наступні складові:

- *мотиваційно-цільова підструктура* особистості передбачає сформовану позитивну мотивацію до професійної діяльності, до надання психологічної допомоги, прийняття себе та інших. Базовою особистісною якістю на цьому рівні виступає діалогізм, що включає діалогічну готовність, безумовне прийняття іншого, особистісну рефлексію, розвинену систему особистісних смислів, орієнтованість на досягнення взаєморозуміння.

- *когнітивна підструктура*, до якої відноситься сфера знань особистості: особистісне знання, знання себе й інших; Я-концепція фахівця (адекватність і сталість самооцінки, емпатичність, асертивність,

відсутність хронічних внутрішньоособистісних конфліктів, які зумовлюють проєкції та психологічні захисти тощо); професійно важливі якості пізнавальних процесів (уважність, спостережливість, вміння помічати деталі вербальної і невербальної поведінки, тобто розпізнавати психосоматичні стани, гнучкість, пластичність та динамічність мислення, вміння виділяти суттєве та узагальнювати, прогнозувати реакції та дії клієнта, моделювати наслідки роботи). Базовими особистісними якостями когнітивної підструктури є професійна рефлексія та професійний інтелект.

- *операційно-технологічна підструктура* передбачає розвинену компетентність особистості фахівця-психолога. Вона включає володіння основними професійними вміннями і навичками, які забезпечують практичне використання наявних теоретичних знань. Найважливішим компонентом цієї підструктури є практичний інтелект.

- *комунікативно-рольова підструктура* передбачає розвинену комунікативну компетентність психолога. Вона містить соціально-когнітивні і комунікативні уміння (слухати іншого, розмовляти та вмовляти, встановлювати соціальний контакт, переконувати іншого, навіювати тощо). Ця підструктура включає також специфічні якості - акторські та режисерські, організаційні, які дозволяють ефективно впроваджувати активні психотехніки і групові засоби психокорекції. Базовою особистісною якістю є професійна ідентифікація та соціальний інтелект.

- *регулятивна підструктура* забезпечує толерантність до фрустрацій, високу працездатність і саморегуляцію.

Практичний психолог юридичної сфери, окрім глибоких професійних знань і досвіду, повинен володіти такими якостями: активність, ініціативність, винахідливість, розпорядливість; сміливість, рішучість, наполегливість, цілеспрямованість, уміння виділяти головне, прогнозувати наслідки прийнятих рішень; самостійність; почуття

відповідальності за свої дії та вчинки; організованість, зібраність, акуратність в роботі.

Свідченням професійної непридатності психолога правоохоронних органів є полярно протилежні якості: низький моральний вигляд, нечесність, безвідповідальне ставлення до справи, недисциплінованість, схильність до алкоголізму і наркоманії.

Рекомендована література

1. Александров Д.О. Становлення особистості працівника органів внутрішніх справ : [монографія] / Д.О. Александров. — К.: Вадекс, 2014. — 307 с.
2. Ратинов А. Правовая культура и поведение / А. Ратинов, Г. Ефремова / Соціальна психологія груп. [Хрестоматія] / укл. : Ю. О. Бабаян, Г. В. Васильєва, Н. О. Євдокимова та ін. ; за заг. ред. Н.О. Євдокимової. — Миколаїв : Іліон, 2013. — С.107-122.
3. Аминов И. И. Психология деятельности юриста : [учеб. пособие] / И.И. Аминов. — М.: ЮНИТИ-ДАНА, 2009. — 615 с.
4. Євдокимова Н. О. Формування психологічної компетентності студентів-юристів : [проект] / Н. О. Євдокимова. — Миколаїв : МНУ імені В.О. Сухомлинського, 2013. — 22 с.
5. Сущенко В. М. Професійна відповідальність правника : [Навчальний посібник для студентів вищих юридичних навч. закладів] / В. М. Сущенко. — Миколаїв : Вид-во ЧДУ ім. Петра Могили, 2009. — 236 с.

Питання для самоконтролю

1. Поняття професіограми та психограми.
2. Особливості професіограми та психограми юридичного психолога.
3. Психологічні та професійні вимоги до юридичного психолога як фахівця.

Практичні завдання та контроль знань

1. Опрацюйте джерела з основної та допоміжної літератури з навчальної теми.
2. Складіть план-конспект підготовки до семінарського заняття.

3. Розробіть професіограму та психограму юридичного психолога.

**ІНДИВІДУАЛЬНІ ЗАВДАННЯ
ДЛЯ САМОСТІЙНОЇ РОБОТИ СТУДЕНТА
ТА МЕТОДИЧНІ РЕКОМЕНДАЦІЇ ДО ЇХ ВИКОНАННЯ**

Індивідуальне навчально-дослідне завдання – це вид позааудиторної самостійної роботи студента навчального, яке використовується у процесі вивчення програмного матеріалу навчальної дисципліни і разом із складанням поточного чи підсумкового контролю з навчальної дисципліни.

Виконання індивідуальних навчально-дослідних завдань носить науково-дослідницький характер, спонукає до як найповнішої реалізації творчих можливостей студентів, рекомендована тим з них, хто опанував базовий зміст навчальної програми і має здібності та інтерес до такої роботи Ці завдання складають варіативну частину модуля і їх виконання заохочується додатковою сумою балів.

Види індивідуальних завдань для самостійної роботи студентів:

1. Написання есе.
2. Письмовий аналіз наукової літератури з дисципліни «Юридична психологія».
3. Написання і захист наукового реферату з визначеної проблеми.
4. Підготовка матеріалів власних досліджень до участі в науковій конференції.
5. Підготовка публікації в наукових виданнях.

Однією із форм індивідуальної творчої роботи є написання есе. **Есе** – це прозаїчний твір невеликого обсягу та вільної композиції, який виражає індивідуальні враження й міркування з конкретного приводу чи питання, не претендує на визначальне чи вичерпне трактування предмета. Як правило, есе пропонує новий, суб'єктивно забарвлений погляд на проблему.

Написання студентом есе (не більше одного-двох з навчальної дисципліни) має сприяти виявленню його наукового, творчого підходу розуміння найважливіших питань теми, запропонованої викладачем або обраної самостійно за погодженням з ним. Кожне есе, що відповідає вимогам до написання наукових робіт, надає можливість отримати позитивну оцінку.

Більш поширеною формою індивідуальної творчої роботи є написання та захист **реферату**.

Робота над рефератом складається із наступних етапів: – вибір теми на основі тематики, затвердженої кафедрою; – накопичення інформаційного матеріалу; – підготовка та написання реферату; – захист реферату.

Реферат повинен мати наступну структуру: – план; – короткий вступ; – виклад основного змісту теми; – висновки; – список використаної літератури.

Вимоги до оформлення есе та реферату: текст есе та реферату повинен бути набраний на комп'ютері з одного боку аркушу формату А4, шрифт Times New Roman, розмір 14, поля: верхнє та нижнє – 20 мм, ліве – 30 мм, праве – 10 мм, 1,5 інтервал. Кожний розділ плану розпочинається з нової сторінки. Сторінки повинні бути пронумеровані у правому верхньому куті. Обсяг реферату 12-15 сторінок.

У кінці реферату наводиться список використаної літератури (10-15 джерел), розташованої в алфавітному порядку за прізвищем автора, з наведенням назви праці (статті), видавництва, року видання та загальної кількості сторінок по кожному літературному джерелу. Оформлення списку використаної літератури повинно відповідати встановленим вимогам (ВАК).

ОРІЄНТОВНИЙ ПЕРЕЛІК ТЕМ ІНДИВІДУАЛЬНИХ ЗАВДАНЬ

Темати для написання есе та рефератів:

1. Особливості сучасного стану вітчизняної юридичної психології.
2. Новітні методи досліджень юридичної психології.
3. Особливості застосування різних методів досліджень у галузях юридичної психології.
4. Психологічні особливості правослужняної поведінки.
5. Особливості прояву правосвідомості особистості.
6. Психологічна характеристика псевдоблагополучних сімей.
7. Причини виникнення дефектів у процесі правової соціалізації особистості.
8. Причини злочинної поведінки.
9. Проблема правомірного психологічного впливу під час розслідування злочинів.
10. Психологічні особливості розслідувань у справах неповнолітніх.

11. Проблема правомірного психологічного впливу під час розслідування злочинів.
12. Психологічні особливості розслідувань у справах неповнолітніх.
13. Психологія судових дебатів.
14. Психологічна природа конфлікту в юридичній діяльності.
15. Емоційно-вольова сфера особистості фахівця-правоохоронця.
16. Судово-психологічна експертиза в цивільному процесу України.
17. Психологія ув'язнення осіб.

Теми наукових доповідей з «Юридичної психології»

1. Психологічні засади розслідування злочинів
2. Особливості професійного спілкування слідчого при вирішенні
3. професійних завдань
4. Психологічні особливості слідчої діяльності
5. Конфліктогенність правоохоронної діяльності
6. Психологія судового процесу
7. Психологічні особливості розслідування насильницьких злочинів
8. Психологія взаємодії слідчого з органом дізнання
9. Психологія обшуку та затримання
10. Психологічний підхід до графології у процесуальній діяльності
11. Методи психологічного вивчення професійної діяльності слідчого
12. Діагностика емоційних станів слідчого
13. Попередження професійної деформації особистості слідчого органів
14. Комунікативно-правовий аспект обвинувальної промови прокурора в судовому засіданні
15. Конфліктогенність правоохоронної діяльності
16. Тактика психологічного впливу у слідчій діяльності органів
17. Деякі засоби ідентифікації емоційних станів допитуваного
18. Психологія очної ставки
19. Моральний аспект діяльності прокурора

20. Проблема медіації у юридичній психології

21. Використання сугестії у кримінально-процесуальній діяльності

Рекомендовані матеріали для наукового огляду

1. Проаналізуйте статтю А. Р. Ратінова «Судова психологія як наука».

Опишіть авторську точку зору стосовно наступних понять:

- Кримінальна психологія.
- Виправна психологія.
- Судова психологія.

2. Проаналізуйте статтю П. Фреса «Емоціогенні ситуації». Опишіть емоціогенні та надлишкові ситуації, котрі впливають на здійснення злочинних дій.

3. Проаналізуйте статтю С. В. Познишева «Кримінальна психологія. Злочинні типи». Опишіть сутність двох основних злочинних типів, котрі виділяє автор: ендогенні та екзогенні. Опишіть основні та додаткові ознаки злочинного типу.

4. Проаналізуйте статтю І. М. Якімова, П. П. Міхеєва «Мистецтво допиту». Опишіть у таблиці психологію деяких категорій свідків та їх показань.

<i>Категорія допитуваного</i>	<i>Психологічні особливості показань під час допиту</i>
Жінки	
Діти	
Люди похилого віку	
Хворі свідки	

МЕТОДИ ТА КРИТЕРІЇ ОЦІНЮВАННЯ

Методи контролю

Методи контролю: поточний, модульний контроль і підсумковий контроль.

Поточний контроль здійснюється під час проведення практичних занять; має на меті перевірку рівня підготовки студентів до виконання конкретної роботи. Види поточного контролю: усне та письмове опитування, тестування, самоконтроль, складання схем, таблиць, опорних конспектів.

Модульний контроль – виконання контрольних робіт зі змістовних модулів у письмовій формі, який передбачає виявлення знань з певних тем, розуміння предметів і явищ, які вивчалися, їх закономірностей, уміння робити самостійно висновки і узагальнення, творчо використовувати знання, уміння і навички.

Підсумковий контроль здійснюється з метою оцінки результатів навчання студента. Вид підсумкового контролю: **екзамен**.

Якщо протягом семестру студент не з'являється на заняття (незалежно від причин), або не має жодної модульної оцінки, то у графі модульних оцінок виставляється «0», а у графі іспиту — відмітка про **недопуск**. У цьому випадку підсумкова оцінка з дисципліни також дорівнює нулю, тобто «Незадовільно з обов'язковим повторним вивченням дисципліни» (за шкалою ECTS).

За результатами семестру студент отримує підсумкову оцінку за 100-бальною системою, яка розраховується за кожен з трьох модулів у семестрі та оцінки за **екзамен**.

Критерії оцінювання роботи студентів:

- **оцінка «відмінно»** — студент повною мірою розкриває питання, винесені для самостійного опрацювання, вільно оперує поняттями і науковою термінологією, демонструє глибокі знання джерел, має власну думку щодо відповідної теми і здатний аргументовано її пояснювати;

- **оцінка «добре»** — загалом рівень знань студента відповідає щойно викладеному, але він припускається певних помилок при розв'язанні завдань, обґрунтування неточні, не наводяться обґрунтовані приклади;

- **оцінка «задовільно»** — студент розкриває питання у загальних рисах, розуміє їх сутність, намагається робити висновки, але при цьому припускається грубих помилок, матеріал викладає нелогічно, непослідовно;

- **оцінка «незадовільно»** — студент не може відповісти на поставлені запитання або відповідає неправильно, не розуміє сутності питань, не може зробити висновки.

**ОРІЄНТОВНИЙ ПЕРЕЛІК ПИТАНЬ ДЛЯ ПІДГОТОВКИ ДО
ЕКЗАМЕНУ З ДИСЦИПЛІНИ «ЮРИДИЧНА ПСИХОЛОГІЯ»**

1. Юридична психологія: поняття, об'єкт, предмет.
2. Структура та напрями юридичної психології.
3. Історія розвитку та етапи юридичної психології.
4. Принципи і методи юридичної психології.
5. Класифікація та характеристика основних методів юридичної психології.
6. Правова соціалізація: періоди та інститути.
7. Механізми правової соціалізації.
8. Десоціалізація та ресоціалізація.
9. Правова культура.
10. Класифікація соціальних норм, характеристика їх різновидів.
11. Поняття, властивості та основні функції соціальних норм.
12. Ознаки соціальних відхилень.
13. Показники соціальних відхилень.

14. Поняття особистості правопорушника та основні теорії детермінації злочинної поведінки.
15. Психологічна характеристика особистості злочинця та основні чинники її формування.
16. Роль соціального і біологічного чинників у формуванні злочинної поведінки.
17. Структура особистості злочинця.
18. Психологічна характеристика способу життя правопорушника.
19. Психологічна характеристика спрямованості злочинця.
20. Соціально-психологічні закономірності формування і розвитку злочинної групи.
21. Психологічна характеристика злочинної групи.
22. Основні шляхи об'єднання осіб у злочинні групи.
23. Психологічна структура злочинної групи.
24. Психологічні особливості різних видів злочинних груп: групи неповнолітніх і молоді.
25. Психологічні особливості різних видів злочинних груп: групи раніше засуджених.
26. Психологічні особливості різних видів злочинних груп: групи розкрадачів державного та приватного майна.
27. Психологічні особливості різних видів злочинних груп: групи корисливо-насильницької спрямованості.
28. Психологічні особливості різних видів злочинних груп: групи насильницької спрямованості.
29. Загальна характеристика віктимної поведінки.
30. Неблагополучні сім'ї як прояв дефектів у правовій соціалізації.
31. Неформальні об'єднання як прояв дефектів у правовій соціалізації.

32. Психологія слідчих дій (огляд місця події, обшук, вилучення, слідчий експеримент, впізнання, перевірка свідчень на місці події).
33. Психологія судової промови. Вимоги до судової промови.
34. Психологічні особливості допиту жінок, неповнолітніх/малолітніх дітей, осіб похилого віку.
35. Психологічні особливості допиту осіб різних вікових категорій.
36. Психологія судді.
37. Поняття судово-психологічної експертизи.
38. Види судово-психологічної експертизи.
39. Основні вимоги до організації проведення судово-психологічної експертизи.
40. Судово-психологічна експертиза фізіологічного афекту
41. Судово-психологічна експертиза неповнолітніх
42. Судово-психологічна експертиза по справам сексуального насилля та статевої недоторканності
43. Посмертна судово-психологічна експертиза.
44. Права та обов'язки психолога-експерта. Причини експертних помилок.
45. Пенітенціарна психологія: предмет та завдання.
46. Психологічна характеристика особистості засуджених.
47. Психологічна типологія засуджених.
48. Динаміка особистості в місцях позбавлення волі.
49. Основні методи психологічної корекції особистості засудженого.
50. Характеристика соціальної та психологічної адаптації засуджених в
місцях позбавлення волі.
51. Психологічні особливості мікросередовища засуджених.
52. Прошарки мікросередовища засуджених.

ОРІЄНТОВНІ ТЕСТОВІ ЗАВДАННЯ

З ДИСЦИПЛІНИ «ЮРИДИЧНА ПСИХОЛОГІЯ»

1. Юридична психологія вивчає:

- A. психічні закономірності психологічних знань, що застосовуються в області правового регулювання і юридичної діяльності
- B. закономірності формування особистості, як суб'єкта діяльності, систему всіх психічних процесів, станів, властивостей індивіда
- C. закономірності етапів психічного розвитку і формування особистості протягом онтогенезу
- D. закономірності поведінки і діяльності людей, обумовлені фактом їх включення в соціальні групи
- E. психологічні аспекти взаємовідносин людини і навколишнього середовища

2. Правова психологія вивчає:

- A. право як фактор соціальної регуляції індивідуального поведіння
- B. психологію здійснення злочинного діяння, провини і відповідальності
- C. психологію слідчих дій у загальній системі розслідування

- D. психологічні особливості судового слідства та його учасників
- E. психологічні проблеми покарання

3. Кримінальна психологія вивчає:

- A. право як фактор соціальної регуляції індивідуального поведіння
- B. психологію здійснення злочинного діяння, провини і відповідальності
- C. психологію слідчих дій у загальній системі розслідування
- D. психологічні особливості судового слідства та його учасників
- E. психологічні проблеми покарання

4. Психологія карного судочинства вивчає:

- A. право як фактор соціальної регуляції індивідуального поведіння
- B. психологію здійснення злочинного діяння, провини і відповідальності
- C. психологію слідчих дій у загальній системі розслідування
- D. психологічні особливості судового слідства та його учасників
- E. психологічні проблеми покарання

5. Психологія судової діяльності вивчає:

- A. право як фактор соціальної регуляції індивідуального поведіння
- B. психологію здійснення злочинного діяння, провини і відповідальності
- C. психологію слідчих дій у загальній системі розслідування
- D. психологічні особливості судового слідства та його учасників
- E. психологічні проблеми покарання

6. Пенітенціарна психологія вивчає:

- A. право як фактор соціальної регуляції індивідуального поведіння
- B. психологію здійснення злочинного діяння, провини і відповідальності
- C. психологію слідчих дій у загальній системі розслідування
- D. психологічні особливості судового слідства та його учасників
- E. психологічні проблеми покарання

7. Дебільність – це:

- A. сексуальна аномалія, при якій сексуальність стає сенсом життя (часта зміна партнерів і безладні статеві зв'язки)

- В. сексуальна аномалія, що, в основному, викликається життєвими невдачами, приводить до зниження сексуальності
- С. легка ступінь слабоумства
- Д. середня ступінь слабоумства
- Е. глибока розумова відсталість

8. Імбіцильність – це:

- А. сексуальна аномалія, при якій сексуальність стає сенсом життя (часта зміна партнерів і безладні статеві зв'язки)
- В. сексуальна аномалія, що, в основному, викликається життєвими невдачами, приводить до зниження сексуальності
- С. легка ступінь слабоумства
- Д. середня ступінь слабоумства
- Е. глибока розумова відсталість

9. Ідіотія – це:

- А. сексуальна аномалія, при якій сексуальність стає сенсом життя (часта зміна партнерів і безладні статеві зв'язки)
- В. сексуальна аномалія, що, в основному, викликається життєвими невдачами, приводить до зниження сексуальності
- С. легка ступінь слабоумства
- Д. середня ступінь слабоумства
- Е. глибока розумова відсталість

10. Сукупність психічних процесів, актів і станів, які не усвідомлюються людиною:

- А. несвідомість
- В. підсвідомість
- С. передсвідомість
- Д. свідомість
- Е. надсвідомість

11. Сукупність актуально неусвідомлених психічних процесів і станів людини:

- A. несвідомість
- B. підсвідомість
- C. передсвідомість
- D. свідомість
- E. надсвідомість

12. Афект – це:

- A. Дуже виражений емоційний стан людини, який виникає раптово і є короткочасним
- B. Стан сильної і тривалої психологічної напруги
- C. Загальний емоційний стан, що характеризує життєвий тонус людини протягом певного часу
- D. Стійке емоційне ставлення людини до явищ дійсності
- E. Психічне відображення у формі безпосереднього переживання життєвого змісту явищ і ситуацій

13. Який вид пам'яті пов'язаний із відтворенням переживань і почуттів, що пов'язані з подіями минулого?

- A. Емоційна пам'ять
- B. Словесно – логічна пам'ять
- C. Слухова пам'ять
- D. Зорова пам'ять
- E. Рухова пам'ять

14. Рухова пам'ять полягає у:

- A. Запам'ятовуванні і відтворенні людиною своїх рухів
- B. Збереженні та відтворенні зорових образів
- C. Запам'ятовуванні і точному відтворенні різних звуків
- D. Запам'ятовуванні цілісних образів дійсності
- E. Відтворенні переживань і почуттів, пов'язаних з подіями минулого

15. Родина, члени якої чинять злочини:

- A. криміногенна
- B. аморальна

- С. проблемна
- Д. неповна
- Е. неорганізована

16. Родина, що характеризується алкогольною і сексуальною деморалізацією:

- А. криміногенна
- В. аморальна
- С. проблемна
- Д. неповна
- Е. неорганізована

17. Родина, що характеризується постійною конфліктною атмосферою:

- А. криміногенна
- В. аморальна
- С. проблемна
- Д. неповна
- Е. неорганізована

18. Родина, що відрізняється дефектами в структурі :

- А. криміногенна
- В. аморальна
- С. проблемна
- Д. неповна
- Е. неорганізована

19. Родина, яка відрізняється яскраво вираженим деспотичним характером, застосуванням фізичного покарання як основного способу виховання:

- А. псевдоблагонадійна
- В. кримінальна
- С. проблемна
- Д. аморальна

Е. неповна

20. Група підлітків, що виникає на основі спільної діяльності:

А. неформальна

В. формальна

С. умовна

Д. лабораторна

Е. навчальна

21. Макросоціальна умова ефективності правових норм:

А. правова система

В. формальні і неформальні групи

С. трудові колективи

Д. особистісні особливості індивіда

Е. «Я – концепція» особистості

22. Особи, що підкоряються правовим нормам:

А. конформісти

В. нонконформісти

С. егоїсти

Д. стереотипні

Е. злочинці

23. Особи, чиє поведження відхиляється від правових норм:

А. опортуністи

В. легалісти

С. нонконформісти

Д. конформісти

Е. професіонали

24. Особа, що вчинила злочин і визнана винною у результаті судового розгляду:

А. потерпілий

В. звинувачений

С. злочинець

D. піддослідний

E. прокурор

25. Соціально – демографічна ознака особистості злочинця:

A. вольові якості

B. стать

C. риси характеру

D. темперамент

E. патологічні відхилення особистості

26. Соціально-психологічна ознака особистості злочинця:

A. вік

B. риси характеру

C. освіта

D. темперамент

E. патологічні відхилення особистості

27. Психофізіологічна ознака особистості злочинця:

A. риси характеру

B. вік

C. освіта

D. патологічні відхилення особистості

E. інтелектуальні якості

28. Вік, з якого настає кримінальна відповідальність:

A. 21 – 25 років

B. 17 – 18 років

C. 19 – 20 років

D. 14 – 16 років

E. 26 – 30 років

29. Слідча дія:

A. огляд місця події

B. профілактична бесіда

C. тестування

- D. психокорекція
- E. винесення вироку

30. Процесуальна функція адвоката:

- A. введення судового слідства в оману
- B. захист підсудного
- C. підтримка державного звинувачення
- D. винесення вироку
- E. демонстрація ораторського мистецтва

31. Правосвідомість, що залежить від інтересів якихось груп, що найчастіше суперечить суспільним інтересам:

- A. суспільна
- B. індивідуальна
- C. групова
- D. злочинна
- E. кримінальна

32. Сангвінік – це:

- A. Слабкий тип
- B. Сильний , врівноважений, інертний тип
- C. Сильний, неврастений тип
- D. Сильний , врівноважений, рухливий тип
- E. Неврастеник

33. Сильний, врівноважений , інертний тип – це:

- A. Флегматик
- B. Сангвінік
- C. Холерик
- D. Меланхолік
- E. Неврастеник

34. Холерик – це:

- A. Сильний, неврастений тип
- B. Сильний , врівноважений, рухливий тип

- C. Сильний , врівноважений, інертний тип
- D. Психічно хвора людина
- E. Слабкий тип

35. Загальний емоційний стан людини, що характеризує її життєвий тонус протягом певного часу:

- A. Емоція
- B. Настрій
- C. Пристрасть
- D. Афект
- E. Стрес

36. Короткочасна пам'ять полягає у:

- A. Збереженні інформації протягом певного часу, що визначається конкретною задачею, що стоїть перед людиною
- B. Збереженні інформації протягом нетривалого часу
- C. Збереженні інформації протягом необмеженого терміну
- D. Передачі інформації у спадок
- E. Утриманні картини щойно сприйнятого органами чуттів

37. Сукупність уявлень, оцінок і суджень, що поділяються більшістю населення:

- A. дієвість права
- B. нормативний акт
- C. суспільна думка
- D. престиж права
- E. правова культура

38. Випадкові злочинні групи:

- A. групи, які виникають випадково і здійснюють злочин без попередньої змови, мають низький рівень психологічної згуртованості
- B. групи, які здійснюють злочини за попереднім зговором, виділяється керівне ядро з найбільш активних членів, підвищується значення взаємовідносин, але вони побудовані на особистих симпатіях

- С. стійка група осіб, які попередньо об'єдналися для скоєння одного або декількох злочинів з розподілом ролей, забезпеченням технікою, існує досить тривалий час
- Д. озброєна злочинна група, що відрізняється найбільш високим рівнем організованості, безумовним підкоренням главареві
- Е. глибоко законспірована група, що має високий рівень саморегуляції й ієрархічну структуру

39. Організована злочинна група:

- А. групи, які виникають випадково і здійснюють злочин без попередньої змови, мають низький рівень психологічної згуртованості
- В. групи, які здійснюють злочини за попереднім зговором, виділяється керівне ядро з найбільш активних членів, підвищується значення взаємовідносин, але вони побудовані на особистих симпатіях
- С. стійка група осіб, які попередньо об'єдналися для скоєння одного або декількох злочинів з розподілом ролей, забезпеченням технікою, що існує досить тривалий час
- Д. озброєна злочинна група, що відрізняється найбільш високим рівнем організованості, безумовним підкоренням главареві
- Е. глибоко законспірована група, що має високий рівень саморегуляції й ієрархічну структуру

40. Банда:

- А. групи, які виникають випадково і здійснюють злочин без попередньої змови, мають низький рівень психологічної згуртованості
- В. групи, які здійснюють злочини за попереднім зговором, виділяється керівне ядро з найбільш активних членів, підвищується значення взаємовідносин, але вони побудовані на особистих ситуаціях
- С. стійка група осіб, які попередньо об'єдналися для скоєння одного або декількох злочинів з розподілом ролей, забезпеченням технікою, існує досить тривалий час

- D. озброєна злочинна група, що відрізняється найбільш високим рівнем організованості, безумовним підкоренням главареві
- E. глибоко законспірована група, що має високий рівень саморегуляції й ієрархічну структуру

41. Злочинне співтовариство:

- A. групи, які виникають випадково і здійснюють злочин без попередньої змови, мають низький рівень психологічної згуртованості
- B. групи, які здійснюють злочини за попереднім зговором, виділяється керівне ядро з найбільш активних членів, підвищується значення взаємовідносин, але вони побудовані на особистих симпатіях
- C. стійка група осіб, які попередньо об'єдналися для скоєння одного або декількох злочинів з розподілом ролей, забезпеченням технікою, існує досить тривалий час
- D. озброєна злочинна група, що відрізняється найбільш високим рівнем організованості, безумовним підкоренням главареві
- E. глибоко законспірована група, що має високий рівень саморегуляції й ієрархічну структуру

42. Середній вік учасників організованих злочинних груп:

- A. 18 – 30 років
- B. 16 – 17 років
- C. 14 – 15 років
- D. 35 – 40 років
- E. 45 – 50 років

43. Кіднепінг – це:

- A. викрадення дітей з метою шантажу і одержання викупу
- B. контрабанда
- C. фальшивомонетство
- D. торгівля зброєю
- E. торгівля державними і службовими секретами

44. Слідча дія, яка проводиться з метою відтворення визначеної дії чи обставин, при яких було скоєно злочин:

- A. слідчий експеримент
- B. допит
- C. огляд місця події
- D. очна ставка
- E. обшук

45. Мненічний прийом, що застосовується слідчим з метою мобілізації пам'яті:

- A. допит на місці події
- B. анкетування
- C. вивчення незалежних характеристик
- D. тестування
- E. гіпноз

46. Процес і результат засвоєння і відтворення людиною соціального досвіду, який здійснюється в ході діяльності й спілкування – це ...

- A. соціалізація
- B. криміналізація
- C. ідентифікація
- D. масовизація
- E. індивідуалізація

47. Скільки стадій соціалізації особистості виділяють у соціальній психології?

- A. 2
- B. 3
- C. 4
- D. 5
- E. 6

48. Порівняно тривалий, стійкий емоційний стан груп, який забарвлює їх переживання і проявляється у позитивному чи негативному емоційному фоні життєдіяльності спільностей – це ...

- A. масовий настрій
- B. масове переконання
- C. масові почуття
- D. суспільне переживання
- E. суспільна думка

49. Яку назву має сім'я, яка відрізняється тим, що її дорослі члени скоюють злочини?

- A. криміногенна
- B. аморальна
- C. псевдоблагополучна
- D. проблемна
- E. антисоціальна

50. Сфера юридичної психології, яка вивчає психологічний механізм правопорушень і психологію правопорушників, проблеми утворення, структури, функціонування і розпаду злочинних груп – це ...

- A. правова психологія
- B. кримінальна психологія
- C. судова психологія
- D. пенітенціарна психологія
- E. виправна психологія

51. Яку назву має тип злочинця, (злісний) притаманний професійному злочинцю, який виявляє постійну готовність до злочинів, до злочинної поведінки?

- A. антисоціальний
- B. проблемний
- C. асоціальний
- D. корисливий

Е. випадковий

52. Яку назву має процес, при якому особа сприймає пред'явлені їй об'єкти, зіставляє, порівнює їх з уявними образами об'єктів, які сприйняті нею раніше, і на основі цього доходить висновку про їхню тотожність, схожість чи відмінність?

А. впізнання

В. допит

С. обшук

Д. виїмка

Е. огляд місця події

53. Від якого слова походить поняття «пенітенціарний»?

А. покарання

В. виправлення

С. каяття

Д. ув'язнення

Е. мораль

ТЕРМІНОЛОГІЧНИЙ СЛОВНИК

Абстрагування — особливий прийом мислення, який дозволяє залишати осторонь несуттєві властивості, зв'язки і відношення предметів, водночас фіксувати ті риси, які в даному дослідженні розглядаються як істотні, суттєві.

Аналіз — мислене або практичне розчленування цілого на частини. Це метод пізнання, за якого виконують практичне або розумове розчленування об'єкта дослідження на його складники з метою дослідження окремих частин як елементів складного цілого. Це дає змогу виявити структуру об'єкта, відокремити суттєве від несуттєвого, звести складне до простого.

Афект — відносно короткочасний і максимальний за інтенсивністю стан (лють, жах, відчай, екстаз тощо), під час якого знижується ступінь самовладання: дії та вчинки здійснюються за особливою емоційною логікою, а не за логікою розуму.

Виправна (пенітенціарна) психологія — галузь юридичної психології, що вивчає психологічні особливості виправлення правопорушників, психічні стани, які викликані позбавленням волі, методи та принципи ресоціалізації злочинців, структуру формальних і неформальних груп у місцях позбавлення волі, міжособистісні відносини в цих групах, проблеми включення особистості в позитивні соціальні зв'язки і її соціальної реадaptaції після відбуття покарання.

Вирок — рішення, винесене судом у результаті судових дій і яке встановлює винуватість або невинуватість підсудного, міру покарання винуватому та інші правові наслідки визнання винуватості або невинуватості підсудного.

Девіантна поведінка — поведінка, яка суперечить прийнятим у суспільстві правовим або моральним нормам, злочинне, аморальне поводження; результат асоціального розвитку особистості, впливу на неї несприятливих соціальних ситуацій, негативних соціальних факторів на «слабкі місця» особистості.

Дебати — дискусія, обмін думками на зборах, засіданнях.

Дізнання — форма розслідування, яка відрізняється від попереднього слідства щодо суб'єкта та предмета розслідування; здійснюється міліцією, командирами військових частин, органами безпеки, начальниками установ виконання покарань, органами державного пожежного нагляду, прикордонної охорони, капітанами морських суден тощо. Особа, яка провадить дізнання, призначається органом дізнання.

Діяння — соціально значуща форма прояву активності суб'єкта, за результати якої суб'єкт несе соціальну відповідальність.

Злочинне діяння — акт антисоціальної поведінки, що зазіхає на суспільні відносини, охоронювані правом.

Добровільна відмова від вчинення злочину — припинення за своєю волею розпочатих злочинних дій при наявності можливості довести злочин до кінця.

Доведення до самогубства — кримінально каране діяння; є зазвичай результатом жорстокого поводження винного з потерпілим, систематичного приниження його достоїнства, погрози вбивством з особливою жорстокістю.

Допит — застосовувана в цивільному та кримінальному процесах слідча та судова дія, яка ґрунтується на одержанні, закріпленні (фіксації) переданих відомостей про обставини, істотні для правильного вирішення справи, здійснювана спеціально уповноваженими на це особами (слідчим, прокурором, суддею). При допиті враховуються процесуальне становище допитуваної особи (обвинувачуваний, підозрюваний, потерпілий, свідок, експерт), його вікові особливості (при допиті дітей до 14 років обов'язкова участь педагога).

Ефект ореола — загальне оцінне враження про людину в залежності від її соціального статусу в умовах дефіциту інформації про неї, домінування першого враження про особистість при наступній взаємодії з нею.

Замах на злочин — вчинення особою з прямим умислом діяння, безпосередньо спрямованого на вчинення злочину, якщо при цьому злочин не було доведено до кінця з причин, які не залежали від її волі.

Злочинність — історично обумовлене соціальне явище, соціально-психологічне й кримінально-правове явище, що складається із сукупності злочинів, скоєних у даному суспільстві й у даний період часу; характеризується кількісними та якісними показниками.

Каяття — визнання своєї провини та самоосуд своєї негативної поведінки, готовність нести заслужене покарання та виправити поведінку в майбутньому, щирий жаль про зроблену провину або про асоціальні діяння, необхідний компонент спокутування провини, передумова

виправлення особистості злочинця, пробудження в нього почуття сорому, совісті. Міра кримінального покарання визначається з врахуванням щиросердечного каяття винного.

Корупція — широке поширення злочинної поведінки високопоставлених посадових осіб, які використовують виконання державних функцій з метою особистого збагачення та отримання інших особистих переваг; одержує розвиток в умовах посилення бюрократії та наділення її владними привілеями, виходу її з-під соціального контролю.

Моральність — правила поведінки, які визначають ставлення людей до суспільства, до інших людей.

Навіювання (сугестія) — психологічний вплив однієї людини на іншу, що має на меті актуалізацію або зміну певних установок, ціннісних орієнтацій чи вчинків людини, яка виступає об'єктом навіювання.

Намір — вольовий процес, який характеризується готовністю діяти у певному напрямі.

Особистість — конкретна людина, представник певного суспільства, колективу, який відрізняється індивідуальними біологічними та психологічними властивостями і займається якоюсь діяльністю.

Обвинувачуваний — особа, у відношенні якої винесена постанова про залучення її в якості обвинувачуваного по кримінальній справі. обвинувачуваний може спростовувати обвинувачення, відкидати його докази, давати своє тлумачення обставин справи.

Обшук — слідча дія, яка спрямована на пошук об'єктів, які мають значення для встановлення істини по кримінальній справі (предметів і цінностей, добутих злочинним шляхом; зброї та знарядь злочину, документів і т. ін.), виявлення розшукуваних осіб і трупів; проводиться в присутності понятих та у строгій відповідності з встановленим законом вимогами.

Огляд місця події — невідкладна слідча дія, спрямована на встановлення, дослідження й фіксацію обстановки місця події, слідів

злочину, злочинця та інших фактичних даних, що дозволяють зробити висновок про механізм злочину, особистості злочинця, мотиви його злочинної поведінки, час вчинення злочину та інші обставини.

Показання — один з видів доказів, який ґрунтується на усних або письмових повідомленнях особи про фактичні дані, на основі яких встановлюються обставини, які мають значення для вирішення цивільної або кримінальної справи, отримані в процесі допиту у встановленому законом порядку (особисті докази).

Помилювання — акт, який повністю або частково звільняє засудженого від покарання або замінює раніше призначене покарання більше м'яким.

Понятій — особа, запрошена для участі в ряді слідчих дій (огляд, обшук, виїмка, впізнання і т. ін.), яка не заінтересована в справі (не менше двох). Поняті зобов'язані засвідчити факт, зміст та результати слідчих дій, проведених у їх присутності.

Потерпілий — громадянин, якому злочином заподіяна моральна, фізична або майнова шкода.

Правоздатність — здатність особи на право та обов'язки, визнана рівною мірою за всіма громадянами.

Правосвідомість (правова свідомість) — сфера суспільної групової та індивідуальної свідомості, яка пов'язана з відображенням правозначущих явищ.

Примус — насильницький вплив на індивіда або групу з метою здійснення ними необхідних дій.

Провина — причетність індивіда до протиправного або аморального діяння; ігнорування ним суспільних інтересів, що, в свою чергу, виступає як підстава для визнання його винуватим.

Професійна підготовленість — ступінь відповідності сукупності знань, умінь і навичок спеціаліста заданим службовим функціям, які пов'язані з його професією (фахом).

Профвідбір (професійний відбір) — система організаційних і методичних заходів щодо відбору людей для професійного навчання або певної трудової діяльності.

Психіка — здатність високоорганізованої матерії — мозку відображати об'єктивну дійсність у формі відчуттів, уявлень, думок та інших суб'єктивних образів об'єктивного світу.

Психічні явища — усе різноманіття проявів суб'єктивного, психіки людини.

Психічний стан — певний, тимчасовий рівень цілісного функціонування психіки людини, що безпосередньо впливає на характер і ефективність діяльності особистості.

Рецидивіст — особа, яка після засудження вироком суду завчинення злочину знову вчинила один або кілька злочинів (до зняття або погашення судимості за первісний злочин).

Розшук — діяльність слідчого, органа дізнання, адміністрації місць позбавлення волі та інших компетентних органів по встановленню місця знаходження обвинувачуваних, що уникають слідства та суду, засуджених, які ухиляються від виконання вироку або втекли з установ виконання покарань, а також осіб, які пропали безвісти.

Самогубство — гострий різновид девіантної поведінки, яка полягає в добровільній відмові індивіда від життя, власноручному його позбавленні.

Свідок — особа, якій можуть бути відомі які-небудь обставини, що можуть бути корисні слідству по справі.

Слідчий — посадова особа органів внутрішніх справ, прокуратури, держбезпеки, яка здійснює попереднє слідство.

Слідчі дії — дії по збиранню та перевірці доказів органами дізнання, прокурором, судом в окресленому законом порядку — допит, очна ставка, обшук та, огляд, пред'явлення для впізнання людей і

предметів, слідчий експеримент, зі зразків для порівняльного дослідження, призначення експертиз і т. ін.

Сором — один з основних проявів моральної самосвідомості особистості, її здатність до морального самоаналізу та самоосуду (гнів, звернений на себе); залежить від критеріїв еталонної поведінки особистості, рівня її соціалізації, морального розвитку; одна з передумов каяття.

Співучасть — навмисна спільна участь двох або більше осіб у вчиненні злочину; форма вчинення злочину декількома особами, що об'єднали зусилля для досягнення злочинного результату, який підвищує його суспільну небезпеку та розглядається законом як вчинення злочину при обтяжуючих обставинах.

Суддя — посадова особа, яка здійснює правосуддя.

Судова психологія — галузь юридичної психології, яка вивчає прояв і використання особливостей психічної діяльності людини в сфері судочинства.

Фрустрація — конфліктний емоційний стан, викликаний непереборними для даного індивіда труднощами, перешкодами до досягнення мети, катастрофою планів, крахом надій, переживання великої невдачі.

Юридична психологія — прикладна галузь психології, яка вивчає прояв і використання загальних психічних механізмів та закономірностей у сфері відносин, регульованих правом.

Я-концепція — концептуальна система уявлення індивіда про самого себе, образ власного Я, який визначає відношення індивіда до самого себе та інших людей, самосвідомість індивіда.

СПИСОК РЕКОМЕНДОВАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. Александров Д.О. Становлення особистості працівника органів внутрішніх справ : [монографія] / Д.О. Александров. — К.: Вадекс, 2014. — 307 с.
2. Алексеичук В. І. Огляд місця події: тактика і психологія : [монографія] / За ред. В. О. Коновалової. — Нац. ун-т «Юрид. акад. України ім. Ярослава Мудрого». — Х.: Апостіль, 2011. — 230 с.
3. Аминов И. И. Психология деятельности юриста : [учеб. пособие] / И.И. Аминов. — М.: ЮНИТИ-ДАНА, 2009. — 615 с.
4. Аршава І. Ф. Основи юридичної психології з практикумом : [практикум] / І. Ф. Аршава, О. Г. Репіна. — Д.: вид-во Маковецький, 2012. — 300 с.
5. Бандурка А. М. Юридическая психология : [Учебник] / А. М. Бандурка, С.П. Бочарова, Е.В. Землянская — Х. : Изд-во Нац. ун-та внутр. Дел, 2001. — 640 с.
6. Баранов П. П. Юридическая психология : [Учеб. Пособие] / П. П. Баранов, В. И. Курбатов. — Ростов н/Д. : Феникс, 2004. — 572 с.

7. Бедь В. В. Юридична психологія : [Навчальний посібник] / В. В. Бедь. — Львів: «Новий світ – 2000», 2004. — 380 с.
8. Бочелюк В. Й. Юридична психологія: [навчальний посібник для студентів вищих навчальних закладів] / В.Й Бочелюк. — К. : Центр учбової літератури, 2010. — 336 с.
9. Васильев В. Л. Юридическая психология : [Учебник для вузов] / В. Л. Васильев. — 5-е изд., перераб. и доп. — СПб. : Питер, 2003. — 656 с.
10. Власов Г.В., Власов В.Г., Хоронжук В.І. «Психологія в сфері соціального захисту населення» (№ 1/11-8193 від 14.05.13), Миколаївський національний університет імені В.О. Сухомлинського.
11. Долгова А. И. Преступность и ее социально-психологические аспекты / А.И. Долгова / Соціальна психологія груп. [Хрестоматія] / укл. : Ю.О. Бабаян, Г. В. Васильєва, Н. О. Євдокимова та ін. ; за заг. ред. Н.О. Євдокимової. — Миколаїв : Іліон, 2013. — С. 152-158.
12. Дмитриев Ю. А. Пенитенциарная психология [Учеб. Пособие] / Ю.А. Дмитриев, Б. Б. Казак. — [2-е изд., перераб. и доп.]. — Ростов н/Д. : Феникс, 2007. — 682 с.
13. Еникеев Н. И. Основы юридической психологии : [учебник] / Н. И. Еникеев. — М. : Норма, 2009. — 447 с.
14. Євдокимова Н.О. Правнича діяльність у структурі сучасного способу життя / Н.О. Євдокимова / Соціальна психологія груп. [Хрестоматія] / укл. : Ю. О. Бабаян, Г. В. Васильєва, Н. О. Євдокимова та ін. ; за заг. ред. Н.О. Євдокимової. — Миколаїв : Іліон, 2013. — С. 133-151.
15. Євдокимова Н. О. Формування психологічної компетентності студентів-юристів : [проект] / Н. О. Євдокимова. — Миколаїв : МНУ імені В.О. Сухомлинського, 2013. — 22 с.
16. Єрмолаєва Т. В. Дослідження особистості в судово-психологічній експертизі : [навчальний посібник] / Т. В. Єрмолаєва. — Д. : Вид-во ДУЕП, 2009. — 136 с.

17. Казміренко Л. І. Кримінальний кодекс України: психологічний аналіз кримінально-правових понять: [монографія] / Л. І. Казміренко, О. Л. Мартенко. — К. : КНТ, 2008. — 184 с.
18. Караяни А. Г. Юридическая психология: от эксперимента к практике : [учеб. пособие для вузов] / А. Г. Караяни, В. Л. Цветков. — М. : ЮНИТИ-ДАНА : Закон и право, 2012. — 111 с.
19. Козляковський П. А. Юридична психологія : [навчальний посібник для студентів вищих навчальних закладів] / П. А. Козляковський. — 2-ге вид., доп. і перероб. — Миколаїв: Дизайн і поліграфія, 2008. — 432 с.
20. Коновалова В. Е. Основы юридической психологии : [Учебник] / В. Е. Коновалова, В. Ю. Шепитько. — Х. : Одиссей, 2006. — 352 с.
21. Кроз М. В. Криминальное психологическое воздействие [Підручник] / М. В. Кроз, Н. А. Ратинова, О. Р. Онищенко — М. : Юрлитинформ, 2008. — 199 с.
22. Кудерміна О. І. Психологія особи як суб'єкта правоохоронної діяльності : [монографія] / Кудерміна О. І. — Чернівці : Наші книги, 2013. — 415 с.
23. Кудрявцев Ю. В. Действие социальной нормы / Ю. В. Кудрявцев / Соціальна психологія груп. [Хрестоматія] / укл. : Ю. О. Бабаян, Г. В. Васильєва, Н. О. Євдокимова та ін. ; за заг. ред. Н. О. Євдокимової. — Миколаїв : Іліон, 2013. — С. 122-132.
24. Кудрявцев В. Н. Механизм преступного поведения / В. Н. Кудрявцев / Соціальна психологія груп. [Хрестоматія] / укл. : Ю. О. Бабаян, Г. В. Васильєва, Н. О. Євдокимова та ін. ; за заг. ред. Н. О. Євдокимової. — Миколаїв : Іліон, 2013. — С. 182-189.
25. Медведев В. С. Кримінальна психологія : [Підручник] / В. С. Медведев. — К. : Атіка, 2004. — 368 с.
26. Методичні поради та завдання для самостійної роботи студентів з навчальної дисципліни «Психологія (загальна та юридична)» : [методичні поради] / Уклад. : В. А. Журавель, В. О. Коновалова, В. Ю. Шепитько. — Х. : Нац. юрид. акад. України, 2003. — 39 с.

27. Нагаев В. В. Основы судебно-психологической экспертизы : [Учебное пособие для вузов] / В. В. Нагаев. — М. : ЮНИТИ - ДАНО, 2000. — 333 с.
28. Нога В.Ф. «Оперативна психологія» (№1/11-2236 від 12.02.13), Воєнно-дипломатична академія.
29. Нор В. Т. Судебно-психологическая экспертиза в уголовном процессе : [учеб. пособие для вузов] / В. Т. Нор, М. В. Костицкий. — К. : Вища школа, 1985. — 560 с.
30. Общая, социальная, юридическая психология : [Учебное пособие для ВУЗов] / М. И. Еникеев. — М. : «Издательство ПРИОР», 2002. — 400 с.
31. Орбан-Лембрик Л. Е. Юридична психологія : [навч. посіб. для студ. вищ. навч. закладів] / Л. Е. Орбан-Лембрик, В. В. Кошинець. — Чернівці : Книги – ХХІ, 2007. — 448 с.
32. Основы загальної та юридичної психології: Курс лекцій: [навч. посіб.] / Н.Р. Бобечко, В.П. Бойко, І.В. Жолнович, І.І. Когутич / За ред. В.Т. Нора. — Львів: Нац. ун-т ім. І. Франка. — К.: Алерта: ЦУЛ, 2011. — 223 с.
33. Пирожков В. Ф. Криминальная психология : [учеб. пособие] / В. Ф. Пирожков. — М. : «Ось-89», 2011. — 704 с.
34. Порубов Н. И. Профессиограмма следственной деятельности : [монография] / Н И. Порубов. — М. : Юрлитинформ 2010. — 184 с.
35. Пригунов П. Я. Юридична психологія. Тестові завдання : [Навчально-методичний посібник] / П. Я. Пригунов. — К. : КНТ, 2006. — 100 с.
36. Психологія слідчої діяльності : [навчальний посібник] / В. Г. Андросюк, О. М. Корнєв, О. І. Кудерміна та ін.: за заг. ред. Л. І. Казміренко. — К. : Правова єдність, 2009. — 200 с.
37. Ратинов А. Правовая культура и поведение / А. Ратинов, Г. Ефремова / Соціальна психологія груп. [Хрестоматія] / укл. : Ю. О. Бабаян, Г. В. Васильєва, Н. О. Євдокимова та ін. ; за заг. ред. Н.О. Євдокимової. — Миколаїв : Іліон, 2013. — С.107-122.
38. Романов В. В. Юридическая психология : [учебник] / В. В. Романов. — 3-е изд., перераб. и доп. — М. : Юрист, 2009. — 559 с.

- 39.Самовичев Е. Г. Бессознательные мотивы преступного поведения / Е.Г. Самовичев / Соціальна психологія груп. [Хрестоматія] / укл. : Ю. О. Бабаян, Г. В. Васильєва, Н. О. Євдокимова та ін. ; за заг. ред. Н.О. Євдокимової. — Миколаїв : Іліон, 2013. — С. 159-181.
- 40.Сорокотягин И. Н. Юридическая психология : [учебник] / И. Н. Сорокотягин, Д. А. Сорокотягина. — 2-е изд., перераб. и доп. — М. : Юрайт, 2011. — 456 с.
- 41.Стасюк В.В. «Психологічне забезпечення діяльності військ (сил)» (№1/11-6358 від 01.04.13), Національний університет оборони України.
- 42.Сущенко В. М. Професійна відповідальність правника : [Навчальний посібник для студентів вищих юридичних навч. закладів] / В. М. Сущенко. — Миколаїв : Вид-во ЧДУ ім. Петра Могили, 2009. — 236 с.
- 43.Топорецька З. М. Спосіб підготовки, вчинення та приховування злочину як структурний елемент криміналістичної характеристики злочинів у сфері грального бізнесу : [стаття] / З. М.Топорецька //Адвокат. — 2011. — № 9 (132). — С.44–48.
- 44.Холодный Ю. И. Применение полиграфа при профилактике, раскрытии и расследовании преступлений (генезис и правовые аспекты) : [Монография] / Ю. И. Холодный. — М. : Мир безопасности, 2000. — 160 с.
- 45.Холопова Е. Н. Судебно-психологическая экспертиза : [Монография] / Е. Н. Холопова. — М. : Юрлитинформ, 2010. — 416 с.
- 46.Чуфаровский Ю. В. Юридическая психология : [конспект лекций в вопросах и ответах] / Ю. В. Чуфаровский. — М. : Изд-во Эксмо, 2007. — 320 с.
- 47.Чуфаровский Ю.В. Юридическая психология: [учебник] / Ю.В. Чуфаровский. — 3-е изд., перераб. и доп. — М. : Проспект, 2010. — 470 с.
- 48.Шевченко Н.В. «Психологічна допомога в кризових та екстремальних ситуаціях» (№ 1/11-8245 від 15.05.13), Запорізький національний університет.
- 49.Юдина Е. В. Юридическая психология : [учеб. пособие] / Е. В. Юдина. — Ростов н/Д. : Феникс, 2007. — 255 с.

- 50.Юридична психологія. Альбом схем з коментарями : [Навч.посібник] / Кол.авт. : Д. О. Александров, В. Г. Андросюк, Л. І. Казміренко та ін.: За заг.ред. Л. І. Казміренко, Є. М. Моїсєєва. — (Вид. 3-є, доопр. та доп.). — К. : КНТ, 2008. — 152 с.
- 51.Юридична психологія : [практикум] / за заг. ред. Л. І. Казміренко. — Івано-Франківськ : Місто НВ, 2010. — 190 с.
- 52.Юридична психологія : [Підручник] / За заг. ред. Л. І. Казміренко, Є.М. Моїсєєва. — К.: КНТ, 2007. — 360 с.
- 53.Юридична психологія. Словник : [Довідкове видання] / Кол. авт.: Д.О. Александров, В. Г. Андросюк, Л. І. Казміренко та ін. — (Вид. 2-ге, уточ. та доп.). — К. : КНТ, 2008. — 224 с.
- 54.Юридическая психология: [учебник] / под науч. ред. О. Д. Ситковской. — М. : Юрлитинформ, 2011. — 472 с.
- 55.Юридическая психология : [Хрестоматия] / Сост. и общ. ред. Т.Н. Курбатовой. — СПб. : Питер, 2001. — 480 с.
- 56.Экман П. Почему дети лгут : [практическое пособие] / П. Экман. — М. : Педагогика-Пресс, 1993. — 272 с.
- 57.Экман П. Психология лжи [Telling Lies: Clues to Deceit in the Marketplace, Politics, and Marriage] / Пер. с англ. Н. Исуповой, Н. Мальгиной, Н. Мироновой, О. Тереховой. — СПб. : Питер, 2010. — 270 с.
- 58.Экман П., Фризен У. Узнай лжеца по выражению лица [Unmasking the Face: A Guide to Recognizing Emotions from Facial Clues] / Пер. с англ. В. Кузин. — СПб. : Питер, 2010. — 272 с.
- 59.Экман П. Психология эмоций [Emotions Revealed: Recognizing Faces and Feelings to Improve Communication and Emotional Life] / пер. с англ. В. Кузин. — СПб. : Питер, 2010. — 336 с.
- 60.Энциклопедия юридической психологии / Под общ. ред. А. М. Столяренко. — М. : ЮНИТИ-ДАНА : Закон и право, 2003. — 607 с.